

**Hanna Staniów, Piotr Staniów
Ewa Wójcik, Jan Wójcik**

GEOGRAFIA

PROGRAM NAUCZANIA DLA LICEUM I TECHNIKUM

Program nauczania dla liceum ogólnokształcącego,
liceum profilowanego i technikum
w zakresie kształcenia podstawowego i rozszerzonego

Program dopuszczony do użytku szkolnego na podstawie recenzji
dr Joanny Angiel, prof. hab. Anny Brzezińskiej i dr. Krzysztofa Olszewskiego
oraz wpisany do wykazu programów pod numerem DKOS-4015-77/02

**POLSKIE PRZEDSIĘBIORSTWO
WYDAWNICTW KARTOGRAFICZNYCH
im. Eugeniusza Romera S.A.**

AUTORZY PROGRAMU

Mgr Hanna Staniów – staż pracy 21 lat. Nauczyciel szkół wrocławskich i doradca metodyczny Wrocławskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Absolwentka studiów podyplomowych z zakresu turystyki i rekreacji na Uniwersytecie Warszawskim oraz Podyplomowego Studium Wiedzy o Śląsku. Autorka i współautorka kilku podręczników, zeszytów ćwiczeń i programu nauczania geografii dla gimnazjum oraz opracowań i materiałów metodycznych dla nauczycieli z zakresu geografii i edukacji regionalnej.

Mgr Piotr Staniów – staż pracy 21 lat. Wieloletni dyrektor oraz nauczyciel geografii i przyrody w szkołach wrocławskich wszystkich typów. Absolwent studiów podyplomowych z zakresu turystyki i rekreacji na Uniwersytecie Warszawskim oraz z zakresu przyrody na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Posiada bogate doświadczenie w pracy turystyczno-krajoznawczej z młodzieżą, kierownik wielu młodzieżowych obozów w kraju i za granicą.

Mgr Ewa Wójcik – staż pracy 19 lat. Nauczyciel geografii i przyrody w szkołach we Wrocławiu. Absolwentka Podyplomowego Studium dla Nauczycieli Przedmiotów Przyrodniczych na Uniwersytecie Wrocławskim. Autorka opracowania o współczesnych procesach rzeźbotwórczych w Karkonoszach. Posiada doświadczenie w pracy z dziećmi i młodzieżą na wszystkich poziomach nauczania. Prowadziła studenckie praktyki pedagogiczne na Uniwersytecie Wrocławskim.

Dr Jan Wójcik – staż pracy 21 lat. Pracownik naukowy i dydaktyczny Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Adiunkt. Specjalizuje się w zakresie ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych, m.in. w Przeglądzie Geograficznym, Czasopiśmie Geograficznym i Pracach Geograficznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Współautor kilku podręczników i zeszytów ćwiczeń do geografii dla szkoły podstawowej i gimnazjum, a także programu nauczania geografii do gimnazjum. Posiada wieloletnie doświadczenie dydaktyczne w pracy z młodzieżą w szkołach średnich.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU	5
1.1. Adresaci programu	5
1.2. Główne założenia programu	5
2. PRZEDMIOTOWE CELE EDUKACYJNE	8
2.1. Cele kierunkowe w zakresie kształcenia ogólnego	8
2.2. Cele kształcenia geograficznego	8
2.3. Cele edukacyjne geografii	9
3. ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA	10
Zakres treści nauczania – część I	10
Zakres treści nauczania – część II	12
Zakres treści nauczania – część III	14
4. SZCZEGÓŁOWE CELE EDUKACYJNE I ZAKŁADANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW	17
Szczegółowe cele edukacyjne i zakładane osiągnięcia uczniów – część I	17
Szczegółowe cele edukacyjne i zakładane osiągnięcia uczniów – część II	25
Szczegółowe cele edukacyjne i zakładane osiągnięcia uczniów – część III	34
5. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW	43
6. OCENA I POMIAR OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW	45
6.1. Zakładane osiągnięcia uczniów	45
6.2. Metody pomiaru i oceny osiągnięć uczniów	46
7. MOŻLIWOŚCI MODYFIKACJI PROGRAMU	48

WSTĘP

1 września 2002 r. reforma edukacji obejmie szkoły ponadgimnazjalne. W strukturze organizacyjnej szkolnictwa powstaną trzyletnie licea ogólnokształcące i licea profilowane oraz czteroletnie technika. Po ukończeniu nauki w wyżej wymienionych szkołach uczeń będzie mógł przystąpić do egzaminu maturalnego, także z geografii.

Reforma szkół ponadgimnazjalnych wymaga przygotowania nowych programów nauczania oraz opracowania na ich podstawie podręczników i zeszytów zadań.

Niniejszy program geografii stanowi pierwszą część zestawu materiałów dydaktycznych przygotowywanych przez Wydawnictwo PPWK S.A. Zestaw ten będzie zawierał, oprócz programu nauczania, komplet podręczników i zeszytów zadań do geografii, a także przewodnik metodyczny i atlas geograficzny.

W pierwszej części opracowania zawarto **ogólną charakterystykę i podstawowe założenia programu**, a także informacje, dla kogo jest on przeznaczony. Następnie omówiono **cele nauczania geografii** w nawiązaniu do *Podstawy programowej kształcenia ogólnego* oraz zaleceń zawartych w Międzynarodowej Karcie Edukacji Geograficznej. Kolejną, istotną część programu stanowią dwa zestawienia tabelaryczne. Pierwsze z nich zawiera **zakres treści nauczania**, natomiast drugie – **szczegółowe cele edukacyjne**, proponowane sposoby osiągania tych celów oraz **założone osiągnięcia** ucznia. W następnym rozdziale przedstawiono **procedury osiągania celów** kształcenia, a także propozycje **metod oceniania** oraz sposobów **pomiaru osiągnięć** uczniów.

W programie znajdują się również informacje na temat **możliwości jego modyfikacji**, szczególnie na potrzeby liceów profilowanych i techników. W załączniku do opracowania przedstawiono wykaz środków dydaktycznych, zarówno tych niezbędnych do realizacji programu, jak i uzupełniających.

W niniejszym programie **główny nacisk położono na kształcenie i doskonalenie umiejętności**, w tym szczególnie: samodzielnego uczenia się, korzystania z różnorodnych źródeł informacji, wnioskowania, a także stosowania zdobytej wiedzy w codziennym życiu. Praktyczne znaczenie wiedzy geograficznej jest ogromne. Pozwoli ona uczniom nie tylko orientować się w terenie, czy planować i realizować podróże, ale również rozumieć współczesne problemy polityczne, społeczne i ekonomiczne występujące na świecie.

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

1.1. Adresaci programu

Prezentowany program został opracowany na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. nr 61 z 2001 r., poz. 625) oraz wytycznych Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu dotyczących reformy oświaty w szkołach ponadgimnazjalnych. Proponowany zakres i układ treści nauczania oraz rozwiązania metodyczne uwzględniają współczesny stan wiedzy geograficznej, a także najnowsze osiągnięcia z zakresu dydaktyki ogólnej i metodyki nauczania geografii. Podczas pisania programu wykorzystano doświadczenia autorów wynikające z wieloletniej praktyki dydaktycznej.

Program jest przeznaczony do realizacji na IV etapie edukacyjnym, w ramach przedmiotu Geografia, w szkołach ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Zaproponowane szczegółowe cele i treści nauczania **obejmują łącznie dwa poziomy kształcenia ogólnego: podstawowy i rozszerzony**. Odpowiada to zakresowi kształcenia przewidzianemu w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego*. Po pewnych modyfikacjach program może być także wykorzystany przez nauczycieli uczących geografii w **liceach profilowanych i technikach**.

Autorzy zakładają możliwość **pełnej realizacji programu przy minimalnej liczbie godzin wynikającej z ramowego planu nauczania**. Konstrukcja programu ułatwia spełnienie wszelkich wymogów w zakresie celów edukacyjnych, treści nauczania i osiągnięć ucznia, określonych dla geografii w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego* na obu poziomach kształcenia (podstawowym i rozszerzonym).

1.2. Główne założenia programu

Edukację geograficzną uczniowie rozpoczynają w szkole podstawowej. Propedeutyczne treści geograficzne występują już w kształceniu zintegrowanym, w szerszym zakresie – w programie przyrody w klasach IV-VI. Geografia jako osobny przedmiot nauczania pojawia się w gimnazjum. Po ukończeniu tego etapu edukacyjnego uczeń powinien mieć opanowane podstawy systematycznej wiedzy geograficznej i umiejętność stosowania tej wiedzy w praktyce. Z tego względu istotne znaczenie dla nauczania geografii w szkole ponadgimnazjalnej ma **zakres wiadomości i umiejętności ucznia końącego gimnazjum**.

Zgodnie z Rozporządzeniem MEN z 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego (Dz.U. nr 14 z 1999 r., poz. 129 z późniejszymi zmianami) absolwent gimnazjum w zakresie edukacji geograficznej potrafi:

- lokalizować miejsca na powierzchni Ziemi i orientować się w ich wzajemnym położeniu za pomocą map,
- charakteryzować regiony Polski i wybrane regiony świata w sposób kompleksowy,

- gromadzić, interpretować i prezentować zdobytą wiedzę geograficzną,
- oceniać w kategoriach geograficznych działalność gospodarczą, społeczną i polityczną człowieka oraz społeczeństw, a także działania własne,
- na podstawie uzyskanych informacji przewidywać zmiany w środowisku przyrodniczym oraz w działalności ludzi,
- korzystać z różnych źródeł informacji,
- stosować zdobytą wiedzę geograficzną w codziennym życiu.

Jednym z podstawowych założeń reformy oświaty jest **zachowanie ciągłości i spójności kształcenia na poszczególnych etapach edukacji**. Wymienione osiągnięcia, którymi powinien wykazać się uczeń kończący gimnazjum, stanowiły punkt wyjścia podczas tworzenia niniejszego programu. Nie jest on jednak wyłącznie kontynuacją nauczania geografii na poziomie gimnazjalnym. Autorzy skonstruowali program w ten sposób, aby opanowane przez uczniów wiadomości i umiejętności utrwalić i uzupełnić. Wprowadzono również wiele nowych treści zgodnych z obecnie obowiązującą podstawą programową. Twórcy programu zakładają ponadto, że absolwenci gimnazjum mają określoną wiedzę i umiejętności w zakresie fizyki, chemii i biologii, niezbędne do wyjaśnienia prawidłowości fizyczno-geograficznych i astronomicznych, szczególnie w pierwszym roku edukacji w szkole ponadgimnazjalnej.

Nadrzędnym celem pracy edukacyjnej wynikającym z zadań ogólnych szkoły jest, na każdym etapie kształcenia, **dążenie do zapewnienia uczniom możliwie wszechstronnego rozwoju**. Edukacja geograficzna, ze względu na integrujący charakter, jest do tego szczególnie predestynowana. Dlatego autorzy programu, poprzez dobór treści nauczania i sugerowanych sposobów osiągnięcia celów, starali się położyć nacisk nie tylko na wszechstronny **rozwój intelektualny uczniów**, ale także **kształtowanie właściwych postaw emocjonalnych i społecznych**. Niezwykle istotne jest **kształcenie umiejętności**, które umożliwią uczniom prawidłowe wykorzystanie zdobytej wiedzy, nie tylko w toku dalszej edukacji i dla rozwijania własnych zainteresowań, ale także w celu lepszego przygotowania do przyszłego życia i pracy zawodowej w warunkach szybko następujących zmian w sferze społecznej i ekonomicznej. Nauczyciel powinien być przede wszystkim przewodnikiem uczniów w procesie nauczania – uczenia się. W ten sposób stworzy im korzystne warunki do **rozwój pożądanых cech**, takich jak samodzielność w zdobywaniu wiedzy, elastyczność, umiejętność dokonywania wyborów i przewidywania ich konsekwencji oraz odpowiedzialność za podejmowane decyzje.

Podczas pisania programu autorzy przyjęli następujące założenia:

- Przeniesiono akcent z „uczeń wie...” na „**uczeń umie, rozumie...**”, z „wiadomości” na „**umiejętności**”, z aktywności nauczyciela na **aktywność ucznia**. Położono także nacisk na **umiejętność zastosowania opanowanej wiedzy w praktyce**.
- W programie uwzględniono także treści, które były już realizowane na wcześniejszych etapach nauczania geografii, zwłaszcza w gimnazjum. Powtórzenia te są celowe – wprowadza się je w innym kontekście, w pogłębionym zakresie, niejednokrotnie mając na względzie inne cele edukacyjne. Takie podejście ma ułatwić uczniom **ugruntowanie wiedzy i umiejętności geograficznych**.
- **Układ treści nauczania w programie** stanowi kompilację kilku możliwych sposobów układu, które autorzy uznali za szczególnie cenne ze względu na ich walory kształcące i wychowawcze. Wykorzystane zostały przede wszystkim następujące rodzaje układów treści:
 - spiralny** – zarówno o charakterze wertykalnym, gdy w sposób pogłębiony poruszane są zagadnienia znane uczniom z wcześniejszych etapów kształcenia, jak i horyzontalnym, gdy określone zagadnienia analizowane są w różnych skalach przestrzennych i czasowych oraz z różnych punktów widzenia;
 - spłotowy** – pojawiający się zwłaszcza w trakcie analizy przyczynowo-skutkowej zjawisk i procesów;
 - problemowo-kompleksowy**, którego wynikiem jest m.in. kompleksowa charakterystyka regionów, praca metodą projektów, integracja treści geograficznych z treściami wybranych ścieżek edukacyjnych itd.

W mniejszym zakresie zastosowane zostały elementy układów: dominantowego, egzemplarycznego i encyklopedyczno-schematycznego.

- **Wyjaśnianie procesów i zjawisk ma charakter egzemplifikacyjny.** Ułatwia to uczniom zrozumienie istoty zjawiska, ograniczając uczenie się „na pamięć”.
- Analiza struktury, funkcjonowania oraz dynamiki środowiska przyrodniczego i społecznego opiera się na **wyjaśnianiu wszelkich zjawisk i procesów zgodnie z zasadą przyczynowo-skutkową.** Szczególny nacisk kładzie się na relacje zachodzące w układzie człowiek–środowisko.
- Dobór i układ treści w programie ma na celu doprowadzić ucznia do **kompleksowego postrzegania przestrzeni geograficznej.** Powinien również ukazać jej trójwymiarowy charakter oraz przekonać ucznia, że wszystkie zjawiska i procesy zachodzą w czasie będącym czwartym, niematerialnym wymiarem przestrzeni.
- **Wiedzę encyklopedyczną ograniczono do niezbędnego minimum.** Stanowi ona bazę, która pozwoli uczniowi zrozumieć i interpretować omawiane zagadnienia oraz sprawnie posługiwać się specyficznym językiem naukowym.

Treści nauczania zawarte w programie podzielono na trzy części:

W **pierwszej** uczeń poznaje różnorodne źródła wiedzy geograficznej oraz pogłębia zdobyte w gimnazjum umiejętności związane z ich wykorzystaniem, zarówno podczas uczenia się, jak i w codziennym życiu. Uczy się postrzegać geografę jako źródło wiedzy praktycznej. Poznaje wybrane metody badań geograficznych oraz różne formy prezentacji wyników badań. Pogłębia zdobyte w gimnazjum wiadomości oraz poznaje na konkretnych przykładach funkcjonowanie systemu przyrodniczego Ziemi w warunkach równowagi ekologicznej. Szczególny nacisk położono na poznanie globalnych zagrożeń środowiska przyrodniczego wywołanych antropopresją.

W **drugiej** części programu przedstawiono zagadnienia dotyczące geografii ekonomicznej świata. Uczeń poznaje zależności pomiędzy środowiskiem geograficznym a działalnością człowieka, przemiany społeczno-polityczne i gospodarcze na świecie w ostatnim stuleciu, a także wynikające z nich prognozy na przyszłość. Podkreślone zostały najistotniejsze problemy współczesnego świata: konflikty społeczne i polityczne, eksplozja demograficzna oraz ochrona środowiska życia człowieka.

Trzecia część programu dotyczy geografii Polski. Scharakteryzowano w niej środowisko przyrodnicze oraz wpływ warunków naturalnych na rozwój gospodarczy kraju. Podkreślono zależność pomiędzy działalnością człowieka a stanem środowiska przyrodniczego, a także związki przyczynowo-skutkowe i funkcjonalne zachodzące w środowisku geograficznym. Uczeń poznaje wybrane problemy rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz wpływ zachodzących w kraju przemian ekonomicznych na środowisko geograficzne. Dostrzega także konieczność integracji Polski z Unią Europejską oraz współpracy z pozostałymi krajami Europy.

Reforma programowa nakłada na szkoły ponadgimnazjalne **obowiązek realizacji tzw. ścieżek edukacyjnych.** Dotychczas wprowadzono je do szkół podstawowych i gimnazjów, które na ogół wybierały model realizacji ścieżek polegający na rozdzieleniu zadań i ścisłej współpracy zespołów nauczycielskich w tym zakresie. Z tego względu autorzy zaproponowali **włączenie do programu** korelujących z nim treści geograficznych zawartych w podstawach programowych poszczególnych ścieżek. Dotyczy to praktycznie całej *Edukacji ekologicznej* oraz częściowo: *Edukacji regionalnej*, *Edukacji europejskiej*, *Uczestnictwa w kulturze*, *Edukacji filozoficznej* oraz *Edukacji czytelniczej i medialnej*.

2. PRZEDMIOTOWE CELE EDUKACYJNE

Konstruując program autorzy założyli realizację nie tylko **celów edukacyjnych geografii** zapisanych w *Podstawie programowej*, ale także przedstawionych w **Międzynarodowej Karcie Edukacji Geograficznej**. Za niezwykle istotne uznali też włączenie edukacji geograficznej do procesu realizacji **kierunkowych celów** stawianych przed szkołą na czwartym etapie edukacyjnym. Wszystkie wymienione cele zostały uszczegółowione w tabelach rozdziału 4.

2.1. Cele kierunkowe w zakresie kształcenia ogólnego

W rozdziale 1.2 (główne założenia programu) wspomniano, że geografia, ze względu na swój integrujący charakter, wspomaga realizację podstawowych zadań postawionych przed szkołą ponadgimnazjalną w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego*.

W zakresie nauczania szkoła umożliwia uczniom:

- rozwijanie zdolności dostrzegania różnego rodzaju związków i zależności, w tym przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych, czasowych i przestrzennych;
- rozwijanie zdolności myślenia analitycznego i syntetycznego;
- poznawanie zasad rozwoju życia społecznego;
- poznawanie dziedzictwa kultury narodowej postrzeganej w perspektywie kultury europejskiej.

W zakresie nabywania i doskonalenia głównych umiejętności stwarza uczniom warunki do:

- poszukiwania, selekcji i wykorzystywania informacji pochodzących z różnych źródeł;
- odnoszenia zdobytej wiedzy ogólnej do praktyki;
- rozwiązywania problemów w sposób twórczy;
- prezentacji własnego punktu widzenia i uwzględniania poglądów innych ludzi.

W zakresie podstawowych zadań wychowawczych umożliwia:

- rozwijanie dociekliwości poznawczej uczniów;
- przygotowanie ich do życia w społeczności lokalnej i w państwie, w duchu przekazu dziedzictwa kulturowego;
- kształtowanie postawy dialogu, umiejętności słuchania innych i tolerancji wobec różnych poglądów;
- przygotowanie uczniów do odpowiedzi na wyzwania współczesnego świata, w tym tendencję do integracji i globalizacji życia społecznego.

2.2. Cele kształcenia geograficznego

Międzynarodowa Karta Edukacji Geograficznej zatwierdzona w 1992 r. przez Komisję Edukacji Geograficznej Międzynarodowej Unii Geograficznej zawiera zasady, które powinny stanowić podstawę edukacji geograficznej. Przyjęto w niej, że proces nauczania – uczenia się geografii ma prowadzić do:

W kategorii wiedzy i zrozumienia:

- znajomości miejsc i obszarów, w obrębie których zachodzą procesy geograficzne w skali lokalnej, regionalnej i globalnej;
- zrozumienia oddziaływań i zależności istniejących zarówno pomiędzy naturalnymi ekosystemami Ziemi, jak i wewnątrz każdego ekosystemu – pomiędzy jego elementami;

- poznania głównych problemów społeczno-ekonomicznych na świecie, dotyczących rolnictwa, osadnictwa, transportu, przemysłu, handlu, ludności itd.;
- twórczej analizy interakcji zachodzących w układzie człowiek–środowisko naturalne oraz przyczyn decydujących o różnych sposobach przekształcania środowiska;
- dostrzegania różnic kulturowych pomiędzy narodami i społeczeństwami oraz docenienie ich jako elementów wspólnego bogactwa kulturowego ludzkości;
- zrozumienia współczesnych procesów społecznych i ekonomicznych oraz zmian w środowisku geograficznym zachodzących we własnym regionie i kraju;
- uzmysłowienia sobie szans i zagrożeń, jakie niesie za sobą globalizacja życia na Ziemi.

W kategorii umiejętności:

- wykorzystywania danych prezentowanych w różnej formie, w tym: tekstów, obrazów, wykresów, tabel, diagramów i map oraz umiejętności ich interpretacji;
- stosowania w praktyce różnorodnych metod i form pracy, takich jak bezpośrednie obserwacje w terenie, wywiady, praca z mapą;
- interpretowania i wnioskowania na podstawie pośrednich źródeł informacji i danych statystycznych;
- wykorzystywania posiadanych umiejętności do formułowania i rozwiązywania problemów w różnych skalach: od lokalnej do międzynarodowej.

Proces nauczania – uczenia się geografii w **kategorii postaw i wartości** powinien sprzyjać:

- zainteresowaniu własnym otoczeniem oraz zróżnicowaniem naturalnych i antropogenicznych elementów środowiska geograficznego;
- docenieniu piękna natury i różnorodności warunków, w jakich żyją ludzie na Ziemi;
- trosce o jakość środowiska i jego zachowanie dla przyszłych pokoleń;
- zrozumieniu znaczenia postaw i wartości w podejmowaniu decyzji;
- gotowości do odpowiedzialnego zastosowania wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu prywatnym, zawodowym i publicznym;
- poszanowaniu prawa wszystkich ludzi do równości;
- zaangażowaniu w poszukiwanie rozwiązań problemów lokalnych, regionalnych, krajowych oraz międzynarodowych, zgodnie ze „Światową Deklaracją Praw Człowieka”.

2.3. Cele edukacyjne geografii

W *Podstawie programowej* sformułowano następujące cele edukacyjne:

Kształcenie w zakresie podstawowym (liceum ogólnokształcące, liceum profilowane, technikum):

- rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, krajowej (geografia Polski) i globalnej;
- poznanie, zrozumienie i interpretowanie związków przyczynowo-skutkowych i funkcjonalnych w różnych skalach przestrzennych i czasowych;
- zdobycie umiejętności niezbędnych do stosowania w praktyce opanowanej wiedzy geograficznej;
- przekonanie o konieczności uczestnictwa w rozwoju własnego regionu i Polski oraz podejmowania działań na rzecz zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
- zrozumienie złożoności świata, współzależności jego poszczególnych elementów i gotowości do udziału w jego przekształcaniu zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Kształcenie w zakresie rozszerzonym (liceum ogólnokształcące):

- ugruntowanie zintegrowanego systemu wiedzy geograficznej opartego na naukowych podstawach, umożliwiającego zrozumienie charakteru i dynamiki przestrzeni geograficznej;
- wykształcenie umiejętności umożliwiających stosowanie teorii naukowych do interpretowania zjawisk i procesów społeczno-gospodarczych i politycznych na tle uwarunkowań przyrodniczych i kulturowych oraz w różnych skalach przestrzennych (z uwzględnieniem skali krajowej);
- wyposażenie w umiejętności konieczne do wykorzystania posiadanej wiedzy geograficznej, tak dla rozwoju indywidualnych zainteresowań, jak i w toku dalszej edukacji, pracy zawodowej i w życiu społecznym;
- kształtowanie systemu wartości społecznie akceptowanych, pozwalających na podejmowanie decyzji służących zachowaniu równowagi w środowisku geograficznym przy zapewnieniu rozwoju społeczno-gospodarczego;
- kształtowanie odpowiedzialnej i twórczej postawy niezbędnej do kierowania swoim życiem oraz do pełnienia w przyszłości ważnych ról społecznych w środowisku lokalnym, regionalnym i krajowym.

3. ZAKRES TREŚCI NAUCZANIA

Zakres treści nauczania – część I

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
I. Elementy metodyki badań geograficznych	A. Geografia i źródła informacji geograficznej	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geografia jako nauka. Zastosowania wiedzy geograficznej w praktyce. 2. Źródła informacji geograficznej oraz wybrane metody badań geograficznych i ich prezentacji. 	<p>■ Edukacja czytelnicza i medialna</p> <p>Tradycyjne i nowoczesne źródła informacji (od książki do przekazów internetowych); najnowsze techniki informacyjne i ich dostępność.</p>
	B. Mapa jako symboliczny obraz zjawisk przyrodniczych i społeczno-gospodarczych oraz źródło informacji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Siatka geograficzna i siatka kartograficzna. 2. Mapy geograficzne, ich klasyfikacje i praktyczne znaczenie. 3. Metody kartograficznego przedstawiania cech ilościowych i jakościowych na mapach. 4. Klasyczne i nowoczesne metody pomiarów Ziemi. 	
II. Środowisko przyrodnicze Ziemi, jego struktura i funkcjonowanie. Zmienność środowiska w przestrzeni i czasie	A. Ziemia jako otwarty system przyrodniczy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ziemia w Układzie Słonecznym. Ruchy Ziemi oraz ich przyrodnicze i gospodarcze konsekwencje. 2. Rozwój, specyficzne cechy i struktura środowiska przyrodniczego Ziemi. Współzależność sfer Ziemi. 3. Wpływ czynników kosmicznych na funkcjonowanie środowiska przyrodniczego Ziemi. 	
	B. Litosfera i procesy kształtujące powierzchnię Ziemi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Litosfera – powstanie, budowa oraz gospodarcze znaczenie. 2. Wpływ budowy geologicznej na ukształtowanie powierzchni Ziemi. 3. Geologiczne dzieje Ziemi – ich odtwarzanie i datowanie. 4. Wpływ procesów endogenicznych i egzogenicznych na ukształtowanie powierzchni Ziemi. Klęski żywiołowe (trzęsienia Ziemi i wybuchy wulkanów). 5. Ruchy skorupy ziemskiej i teoria tektoniki płyt litosfery. 6. Wielkie formy ukształtowania powierzchni Ziemi. 7. Znaczenie wietrzenia, ruchów masowych i denudacji w modelowaniu powierzchni Ziemi. 	<p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Ekonomiczne i społeczne aspekty związków między człowiekiem i jego działalnością a środowiskiem. Zasoby odnawialne i nieodnawialne.</p>

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
II. Środowisko przyrodnicze Ziemi, jego struktura i funkcjonowanie. Zmienność środowiska w przestrzeni i czasie		8. Rzeźbotwórcza działalność wód płynących. 9. Modelowanie powierzchni Ziemi przez lodowce i lądolody. 10. Wpływ działalności wód morskich i wiatru na ukształtowanie powierzchni Ziemi. 11. Działalność człowieka jako ważny czynnik przeobrażający powierzchnię Ziemi.	
	C. Atmosfera	1. Skład i budowa atmosfery, ze szczególnym uwzględnieniem troposfery. 2. Globalna cyrkulacja powietrza w troposferze. 3. Dynamika zjawisk pogodowych na kuli ziemskiej i ich regionalne zróżnicowanie. Klęski żywiołowe (huragany, trąby powietrzne, ulewne deszcze itp.). Prognozowanie pogody. 4. Przyczyny zróżnicowania warunków klimatycznych na Ziemi. Klimaty strefowe i astrefowe. 5. Oddziaływanie człowieka na atmosferę i klimat w skali globalnej i lokalnej.	■ Edukacja ekologiczna Zagrożenia cywilizacyjne związane z energetyką konwencjonalną. Wiatr jako odnawialne źródło energii.
	D. Hydrosfera	1. Woda na Ziemi – jej właściwości, występowanie i krążenie w przyrodzie. 2. Oceany i morza jako potężny składnik hydrosfery Ziemi. 3. Uwarunkowania występowania i zróżnicowania wód na lądach. 4. Przyrodnicze i gospodarcze znaczenie wód. Wpływ człowieka na hydrosferę. 5. Klęski żywiołowe związane z nadmiarem i brakiem wody (powódzie, susze).	■ Edukacja ekologiczna Woda jako odnawialne źródło energii.
	E. Pedosfera	1. Procesy glebotwórcze oraz główne genetyczne typy gleb. 2. Środowiskowe uwarunkowania rozmieszczenia gleb na Ziemi i ich przydatność rolnicza. 3. Współczesne problemy degradacji i niszczenia gleb na Ziemi. Sposoby ochrony i rekultywacji gleb.	■ Edukacja ekologiczna Ekonomiczne i społeczne aspekty związków między człowiekiem i jego działalnością a środowiskiem. Wartość środowiska.
	F. Biosfera	1. Uwarunkowania rozmieszczenia i zróżnicowania flory i fauny na lądach. 2. Świat roślinny i świat zwierzęcy wód – jego specyfika i zróżnicowanie. 3. Człowiek jako składnik biosfery. 4. Równowaga ekologiczna jako warunek prawidłowego funkcjonowania środowiska przyrodniczego.	■ Edukacja ekologiczna Sposoby ochrony różnorodności biologicznej. ■ Edukacja filozoficzna Naturalne i kulturowe środowisko człowieka.
	G. Strefowe i astrefowe krajobrazy Ziemi	1. Funkcjonowanie wybranych typów środowisk przyrodniczych Ziemi.	

Zakres treści nauczania – część II

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
I. Ludność świata		<ol style="list-style-type: none"> 1. Zmiany liczby ludności w dziejach świata oraz czynniki tych zmian; fazy rozwoju demograficznego. 2. Przyczyny i skutki zróżnicowania gęstości zaludnienia; charakterystyka rozmieszczenia ludności na Ziemi. 3. Zróżnicowanie demograficzne społeczeństw – przyrost naturalny i struktura ludności według płci i wieku w wybranych krajach świata. 4. Zróżnicowanie rasowe, etniczne, językowe, religijne i kulturowe ludności. 5. Wybrane problemy demograficzne społeczeństw, ich przyczyny i skutki. 6. Migracje na kuli ziemskiej, przekształcanie sieci osadniczej, procesy urbanizacyjne. 7. Zarys historyczny zmian na mapie politycznej świata od okresu wielkich odkryć geograficznych. 8. Współczesna mapa polityczna świata. 9. Wybrane zagadnienia z geografii elektoralfnej; partie polityczne i systemy partyjne współczesnego świata. 	
		II. Gospodarcza działalność człowieka	
	A. Rolnictwo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa i leśnictwa w różnych regionach świata. 2. Podstawowe typy gospodarki rolnej i ich rozmieszczenie na świecie. 3. Produkcja rolna na świecie. 4. Gospodarka zasobami żywnościowymi; zróżnicowanie poziomu wyżywienia ludności świata. 	<p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Produkcja rolna i związane z nią zagrożenia. Rolnictwo ekologiczne.</p>
	B. Przemysł	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zasoby naturalne Ziemi i ich wykorzystanie, wydobycie bogactw mineralnych i gospodarowanie nimi. 2. Zapotrzebowanie, wytwarzanie i wykorzystanie energii elektrycznej. Główni producenci i konsumenci energii elektrycznej na świecie. 3. Czynniki lokalizacji i rozmieszczenie przemysłu na świecie. 4. Zróżnicowanie produkcji przemysłowej na świecie. 5. Współczesne tendencje gospodarki światowej: procesy globalizacji, modernizacja i restrukturyzacja przemysłu. 	<p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Zagrożenia cywilizacyjne związane z energetyką konwencjonalną i jądrową. Odnawialne źródła energii.</p>

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
II. Gospodarcza działalność człowieka	C. Pozostałe działy gospodarki	<ol style="list-style-type: none"> 1. Handel zagraniczny na świecie i międzynarodowe stosunki gospodarcze. 2. Rynek usług i finansów na świecie. 3. Uwarunkowania i następstwa przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne i kulturowe rozwoju turystyki w wybranych regionach świata. 4. Charakterystyka wybranych regionów turystycznych na świecie. 5. Rozwój komunikacji na świecie (transport i łączność). Przyczyny i skutki intensywnego rozwoju poszczególnych rodzajów transportu. 6. Najnowsze osiągnięcia w komunikacji globalnej, telekomunikacja bezprzewodowa, satelitarna i komputerowa. 	<p>■ Edukacja czytelnicza i medialna.</p> <p>Globalizacja życia. Cywilizacja informacyjna i kultura mediów.</p>
	D. Działalność gospodarcza człowieka a środowisko przyrodnicze	<ol style="list-style-type: none"> 1. Typy gospodarowania i ich skutki dla środowiska przyrodniczego. Koncepcje rozwoju społeczno-gospodarczego (w tym rozwój zrównoważony). 2. Relacje człowiek–środowisko na różnych etapach rozwoju społeczno-gospodarczego. 3. Geograficzne uwarunkowania stanu zdrowotnego ludności, na przykładzie wybranych regionów kuli ziemskiej. 4. Międzynarodowa i regionalna współpraca w rozwiązywaniu problemów związanych z zagrożeniami wywołanymi działalnością gospodarczą człowieka. 	<p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Związki między człowiekiem i jego działalnością a środowiskiem. Degradacja zasobów środowiska jako skutek intensyfikacji działalności gospodarczej. Regionalna i globalna współpraca na rzecz ochrony środowiska.</p>
III. Problemy współczesnego świata		<ol style="list-style-type: none"> 1. Współczesne przemiany społeczne, gospodarcze i polityczne na świecie. 2. Dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym państw na świecie; podział świata na kraje „biednego Południa” i „bogatej Północy”. 3. Mierniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz jakości życia. Przyczyny i skutki dysproporcji regionalnych. 4. Zróżnicowanie regionalne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego państw i jakości życia jako źródło konfliktów. Przyczyny, skutki oraz sposoby przeciwdziałania konfliktom społecznym, politycznym i zbrojnym; zjawisko terroryzmu. 5. Wybrane zagrożenia społeczno-ekonomiczne na świecie: problemy głodu, bezrobocia, degradacji środowiska. 6. Formy współpracy międzynarodowej, ich wpływ na rozwój gospodarczy i społeczny wybranych regionów świata. Organizacje polityczne, gospodarcze i kulturalne na świecie. 7. Przyczyny i skutki procesów integracji i dezintegracji, na przykładzie Europy. 	<p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Współpraca międzynarodowa jako warunek osiągnięcia zrównoważonego rozwoju.</p> <p>■ Edukacja europejska</p> <p>Droga państw europejskich do Unii Europejskiej. Kierunki integracji europejskiej. Trzy filary procesu zjednoczenia. Struktura organizacyjna, walutowa i gospodarcza Unii Europejskiej. Charakterystyka wybranych euroregionów.</p>

Zakres treści nauczania – część III

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
I. Położenie Polski		<ol style="list-style-type: none"> 1. Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne konsekwencje położenia geograficznego Polski. 	<p>■ Edukacja europejska</p> <p>Polska i jej sąsiedzi. Polska w regionie Europy Środkowej i Bałtyku. Polska i Europa Wschodnia.</p>
II. Środowisko przyrodnicze Polski, jego różnicowanie i funkcjonowanie	A. Budowa geologiczna i ukształtowanie powierzchni Polski	<ol style="list-style-type: none"> 1. Najważniejsze wydarzenia w dziejach geologicznych Polski i ich wpływ na środowisko przyrodnicze. 2. Złoża surowców mineralnych w Polsce i ich związek z budową geologiczną. 3. Zróżnicowanie procesów rzeźbotwórczych w trzeciorzędzie i czwartorzędzie. 4. Charakterystyczne cechy ukształtowania powierzchni Polski. 	<p>■ Edukacja regionalna</p> <p>Specyfika przyrodnicza regionu w relacji z innymi regionami Polski i Europy.</p>
	B. Zróżnicowanie warunków klimatycznych i glebowych oraz roślinności i zwierząt w Polsce	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uwarunkowania i specyficzne cechy klimatu Polski. 2. Wody powierzchniowe i podziemne w Polsce, ich gospodarcze znaczenie i wykorzystanie. 3. Genetyczne typy gleb w Polsce, ich rozmieszczenie oraz przydatność rolnicza. 4. Świat roślinny i zwierzęcy w Polsce – rozmieszczenie i zagrożenia. Ochrona przyrody w Polsce na tle ochrony przyrody w krajach Unii Europejskiej. 	<p>■ Edukacja regionalna</p> <p>Specyfika przyrodnicza regionu w relacji z innymi regionami Polski i Europy.</p> <p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Sposoby ochrony różnorodności biologicznej. Problemy polityki ekologicznej państwa.</p> <p>■ Edukacja europejska</p> <p>Unijne standardy w zakresie ochrony przyrody.</p>
III. Regionalizacja fizyczno-geograficzna Polski		<ol style="list-style-type: none"> 1. Regiony fizyczno-geograficzne Polski – kryteria wydzielenia, nazwy oraz ogólna charakterystyka. 2. Geograficzna charakterystyka własnego regionu. 	<p>■ Edukacja regionalna</p> <p>Specyfika przyrodnicza regionu w relacji z innymi regionami Polski i Europy.</p>
IV. Ludność Polski		<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój terytorialny i demograficzny Polski w przeszłości. 2. Przyczyny, rodzaje oraz skutki migracji w Polsce. 3. Zmiany na administracyjnej mapie Polski po II wojnie światowej. 	

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
IV. Ludność Polski		<p>4. Przyczyny i skutki zróżnicowania rozmieszczenia ludności w Polsce.</p> <p>5. Przyrost naturalny i struktury ludnościowe w Polsce (wg płci i wieku, narodowościowa, wyznaniowa, zawodowa). Mniejszości narodowe.</p>	
V. Gospodarcza działalność człowieka	A. Rolnictwo	<p>1. Warunki rozwoju rolnictwa i leśnictwa w Polsce, typy gospodarki rolnej i ich rozmieszczenie.</p> <p>2. Produkcja rolna w Polsce, gospodarka zasobami żywnościowymi.</p> <p>3. Problemy polskiego rolnictwa na drodze do integracji z Unią Europejską.</p>	<p>■ Edukacja ekologiczna Produkcja rolna i związane z nią zagrożenia. Rolnictwo ekologiczne.</p> <p>■ Edukacja europejska Przyszłe miejsce Polski w strukturach gospodarczych Unii Europejskiej.</p>
	B. Przemysł	<p>1. Występowanie i wydobycie bogactw mineralnych w Polsce, znaczenie bazy surowcowej dla gospodarki kraju.</p> <p>2. Czynniki lokalizacji i rozmieszczenie przemysłu w Polsce.</p> <p>3. Produkcja przemysłowa w Polsce.</p> <p>4. Zmiany w strukturze przemysłu w Polsce po 1989 r. oraz ich konsekwencje.</p>	<p>■ Edukacja ekologiczna Zagrożenia środowiska w Polsce związane z energetyką konwencjonalną i jądrową. Odnawialne źródła energii.</p>
	C. Pozostałe działy gospodarki	<p>1. Wybrane zagadnienia dotyczące komunikacji, handlu i usług w Polsce – aktualny stan, znaczenie dla gospodarki kraju i perspektywy rozwoju.</p> <p>2. Uwarunkowania i następstwa rozwoju turystyki. Charakterystyka wybranych regionów turystycznych w Polsce.</p>	<p>■ Edukacja ekologiczna Związki między działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym (na przykładzie rozwoju komunikacji i turystyki).</p> <p>■ Uczestnictwo w kulturze Ochrona zabytków w Polsce. Obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.</p> <p>■ Edukacja regionalna Promocja regionu w kraju i za granicą.</p>

Dział programu		Treści nauczania	
		geografia	ścieżki edukacyjne
V. Gospodarcza działalność człowieka	D. Działalność gospodarcza człowieka a środowisko przyrodnicze	<ol style="list-style-type: none"> 1. Relacje człowiek–środowisko na różnych etapach rozwoju społeczno-ekonomicznego Polski. 2. Zagrożenia środowiska w Polsce wynikające z gospodarczej działalności człowieka. 3. Współpraca Polski z innymi krajami w rozwiązywaniu problemów związanych z zagrożeniem środowiska. 4. Gospodarcze wykorzystanie środowiska przyrodniczego własnego regionu. 	<p>■ Edukacja ekologiczna</p> <p>Związki między człowiekiem i jego działalnością a środowiskiem przyrodniczym.</p> <p>Sposoby i formy ochrony różnorodności biologicznej.</p> <p>Problemy polityki ekologicznej państwa.</p> <p>■ Edukacja regionalna</p> <p>Charakterystyka własnego regionu i jego związki z innymi regionami Polski, Europy.</p> <p>Perspektywy regionu wynikające z żywienia współpracy krajowej i zagranicznej.</p>
	VI. Współczesne problemy Polski	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przemiany społeczne, gospodarcze i polityczne w Polsce po II wojnie światowej i ich wpływ na obecną sytuację gospodarczą i polityczną kraju. 2. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i jakość życia w Polsce, na tle wybranych państw europejskich. 3. Współpraca Polski z organizacjami politycznymi, gospodarczymi i kulturalnymi na świecie. 4. Działania Polski na rzecz integracji z Unią Europejską i państwami Europy Środkowej (Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski itp.). 5. Znaczenie euroregionów utworzonych z udziałem Polski w procesie integracji europejskiej. 6. Współpraca międzynarodowa na szczeblu miast – miasta „bliźniacze”. 	<p>■ Edukacja europejska</p> <p>Droga Polski do członkostwa w Unii Europejskiej.</p> <p>Przyszłe miejsce Polski w strukturach organizacyjnych, walutowych i gospodarczych Unii Europejskiej.</p> <p>Charakterystyka wybranych euroregionów działających z udziałem Polski.</p>

4. SZCZEGÓŁOWE CELE EDUKACYJNE I ZAKŁADANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Szczegółowe cele edukacyjne i zakładane osiągnięcia uczniów – część I

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Geografia i źródła informacji geograficznej	<ul style="list-style-type: none"> Zrozumienie interdyscyplinarnego charakteru nauk geograficznych. Poznanie ewolucji geografii jako nauki. Uświadomienie praktycznego znaczenia wiedzy geograficznej. Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej. Poznanie podstawowych metod badań geograficznych jako przygotowanie do samodzielnych obserwacji i badań. 	<ul style="list-style-type: none"> Przedstawienie, analiza i krytyczna ocena różnych źródeł informacji geograficznej. Wykorzystanie różnych źródeł informacji do poznania etapów rozwoju geografii jako nauki. Dyskusja na temat powiązań geografii z innymi naukami na podstawie różnych źródeł informacji. Analiza porównawcza znaczenia terminów <i>geografia</i> i <i>nauki geograficzne</i>. Prezentacja przykładów praktycznego zastosowania wiedzy geograficznej. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> zna różne źródła informacji geograficznych i potrafi z nich korzystać, potrafi krytycznie ocenić informacje zawarte w różnych źródłach, dostrzega związki i zależności między geografią a innymi naukami, rozumie znaczenie pojęć <i>geografia</i> i <i>nauki geograficzne</i>, potrafi przedstawić rozwój geografii jako nauki, potrafi podać przykłady praktycznego zastosowania wiedzy geograficznej.
Mapa jako symboliczny obraz zjawisk przyrodniczych i społeczno-gospodarczych oraz źródło informacji	<ul style="list-style-type: none"> Poznanie zasadniczych różnic między siatką geograficzną a siatką kartograficzną. Poznanie typowych siatek kartograficznych, sposobów ich konstruowania i praktycznego zastosowania. Doskonalenie umiejętności czytania i interpretowania treści map. Poznanie sposobów praktycznego wykorzystania map i planów. Doskonalenie umiejętności konstruowania i analizowania wykresów, diagramów, kartodiagramów, kartogramów i innych sposobów kartograficznego przedstawiania 	<ul style="list-style-type: none"> Porównanie siatki geograficznej i siatki kartograficznej – wykazywanie podobieństw i różnic między nimi. Demonstrowanie na modelach sposobów konstruowania siatek kartograficznych (płaszczyznowych, walcowych i stożkowych). Analiza zniekształceń powstałych na różnych siatkach kartograficznych. Czytanie map, interpretacja ich treści oraz wykorzystanie informacji zawartych na mapach do wyciągania wniosków. Prezentowanie przykładów praktycznego wykorzystania map i planów. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi wyjaśnić przyczynę zniekształceń siatek kartograficznych, odróżnia siatkę geograficzną od siatki kartograficznej, zna podstawowe typy siatek kartograficznych, metody ich konstruowania oraz zniekształcenia, jakie na nich występują, potrafi korzystać z map i planów w różnych sytuacjach, np. na wycieczce, podczas zwiedzania miasta itp., potrafi czytać i interpretować treści map i planów oraz wyciągać wnioski wynikające z tej analizy,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
<p style="text-align: center;">Mapa jako symboliczny obraz zjawisk przyrodniczych i społeczno-gospodarczych oraz źródło informacji</p>	<p>nia cech ilościowych i jakościowych na mapach.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wdrażanie do dokładnego i starannego wykonywania wykresów, diagramów, izolinii itp. • Kształcenie umiejętności wyciągania wniosków na podstawie analizy materiałów kartograficznych. • Poznanie klasycznych i nowoczesnych metod pomiarów powierzchni Ziemi i ich praktycznego zastosowania. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonywanie przykładowych wykresów funkcyjnych, analitycznych i porównawczych oraz diagramów na podstawie danych liczbowych – zwrócenie szczególnej uwagi na ich staranność i dokładność wykonania. • Interpretacja wykresów i diagramów oraz wyciąganie wniosków na podstawie przeprowadzonej analizy. • Prezentacja różnych metod pomiarów powierzchni Ziemi i ich praktycznego zastosowania na podstawie ilustracji lub filmu. • Dyskusja na temat wpływu rozwoju nauki i techniki na dokładność pomiarów powierzchni Ziemi. 	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi konstruować proste wykresy i diagramy, interpretować je oraz wyciągać wnioski na ich podstawie, • rozumie znaczenie dokładności i staranności podczas sporządzania wykresów, diagramów, izolinii itp., • zna klasyczne i nowoczesne metody pomiarów Ziemi i potrafi podać ich praktyczne zastosowanie.
<p style="text-align: center;">Ziemia jako otwarty system przyrodniczy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Utrwalenie i poszerzenie wiadomości na temat Ziemi jako planety oraz jej miejsca we wszechświecie. • Utrwalenie i poszerzenie wiadomości dotyczących ruchów Ziemi, ich przyrodniczych konsekwencji oraz wpływu na życie i działalność człowieka. • Poznanie rozwoju środowiska przyrodniczego Ziemi. • Poznanie struktury i charakterystycznych cech środowiska przyrodniczego Ziemi. • Zrozumienie wpływu czynników kosmicznych na funkcjonowanie środowiska przyrodniczego Ziemi. • Poznanie i zrozumienie terminów <i>przestrzeń geograficzna</i> i <i>powłoka krajobrazowa Ziemi</i>. • Zrozumienie związków i zależności zachodzących w środowisku przyrodniczym Ziemi. • Uświadomienie zagrożeń spowodowanych ingerencją człowieka w środowisko przyrodnicze. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opisywanie położenia Ziemi we wszechświecie i Układzie Słonecznym na podstawie różnych źródeł informacji (atlas geograficzny, podręcznik, film, Internet, lekcja w planetarium lub obserwatorium astronomicznym itp.). • Demonstrowanie na modelach ruchów Ziemi oraz opisywanie ich przyrodniczych konsekwencji. • Omówienie na podstawie ilustracji, modeli lub filmu wpływu ruchów Ziemi na życie i działalność człowieka. • Prezentowanie etapów rozwoju środowiska przyrodniczego Ziemi na podstawie ilustracji, przezroczcy, filmu lub ekspozycji w muzeum przyrodniczym. • Omówienie struktury środowiska przyrodniczego Ziemi na podstawie ilustracji. • Analiza znaczenia terminów: <i>przestrzeń geograficzna</i> i <i>powłoka krajobrazowa Ziemi</i> na podstawie dostępnych źródeł informacji, np. słownika pojęć geograficznych, encyklopedii itp. • Przedstawienie na modelu związków i zależności zachodzących w środowisku przyrodniczym. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi scharakteryzować miejsce Ziemi we wszechświecie i Układzie Słonecznym, • zna mechanizm oraz przyrodnicze następstwa ruchów Ziemi, • potrafi scharakteryzować wpływ ruchów Ziemi na życie i działalność człowieka, • umie opisać etapy rozwoju środowiska przyrodniczego Ziemi, • opisuje warstwową strukturę środowiska przyrodniczego Ziemi, • umie przedstawić na przykładach związki i zależności zachodzące w środowisku przyrodniczym, • rozumie i potrafi wyjaśnić znaczenie terminów <i>przestrzeń geograficzna</i> i <i>powłoka krajobrazowa Ziemi</i>, • umie wyjaśnić wpływ czynników kosmicznych na funkcjonowanie środowiska przyrodniczego Ziemi, • rozumie znaczenie energii słonecznej jako siły motorycznej procesów i zjawisk zachodzących na powierzchni Ziemi,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Ziemia jako otwarty system przyrodniczy			<ul style="list-style-type: none"> dostrzega, że człowiek jest obecnie najważniejszym czynnikiem zagrażającym prawidłowemu funkcjonowaniu środowiska przyrodniczego Ziemi, rozumie znaczenie indywidualnego wkładu każdego człowieka, w tym także siebie, w zachowanie równowagi w środowisku geograficznym poprzez odpowiedni styl życia, samodzielnie lub we współpracy z innymi podejmuje różnorodne działania mające na celu ochronę dziedzictwa przyrodniczego oraz poprawę stanu środowiska lokalnego.
Litosfera i procesy kształtujące jej powierzchnię	<ul style="list-style-type: none"> Utrwalenie i poszerzenie wiadomości na temat budowy wnętrza Ziemi. Poznanie genezy i budowy litosfery. Poznanie mechanizmów ruchów skorupy ziemskiej i teorii tektoniki płyt litosfery. Kształcenie umiejętności rozpoznawania typowych skał i pospolitych minerałów tworzących litosferę. Zrozumienie znaczenia litosfery w działalności gospodarczej człowieka. Poznanie wpływu budowy geologicznej na ukształtowanie powierzchni Ziemi. Utrwalenie wiadomości na temat wielkich form ukształtowania powierzchni Ziemi. Kształcenie umiejętności czytania i analizowania map i przekrojów geologicznych oraz blokdiagramów. Pogłębienie wiadomości na temat dziejów geologicznych Ziemi oraz poznanie metod ich odtwarzania i datowania. Kształcenie umiejętności rozpoznawania typowych skałminerałów przewodnich. Poznanie i zrozumienie znaczenia terminów: <i>procesy</i> 	<ul style="list-style-type: none"> Analiza wpływu czynników kosmicznych na funkcjonowanie środowiska przyrodniczego Ziemi. Dyskusja na temat przyczyn zagrożenia środowiska przyrodniczego Ziemi. Analiza modelu budowy wnętrza Ziemi. Wyjaśnianie genezy litosfery i jej budowy na podstawie informacji zawartych w podręczniku lub innym źródle wiedzy. Rozpoznawanie typowych skał i pospolitych minerałów budujących litosferę, zgromadzonych w pracowni geograficznej lub muzeum geologicznym. Czytanie i interpretacja map geologicznych i blokdiagramów w celu poznania typów i form występowania złóż surowców mineralnych. Dyskusja na temat znaczenia litosfery dla człowieka. Porównanie map geologicznych z mapami geomorfologicznymi oraz analiza blokdiagramów w celu wykazania wpływu budowy geologicznej na ukształtowanie powierzchni Ziemi. Wskazywanie na mapie fizycznej świata wielkich form powierzchni Ziemi. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> zna budowę wnętrza Ziemi, ze szczególnym uwzględnieniem litosfery, opisuje powstanie litosfery i wymienia jej charakterystyczne cechy, potrafi wyjaśnić mechanizm ruchów skorupy ziemskiej oraz omówić teorię tektoniki płyt litosfery, rozpoznaje typowe skały i pospolite minerały występujące w litosferze, potrafi czytać i analizować mapy i przekroje geologiczne, blokdiagramy oraz tabelę stratygraficzną, zna główne typy i formy występowania złóż mineralnych oraz potrafi wyjaśnić ich genezę, potrafi wyjaśnić na przykładach wpływ budowy geologicznej na ukształtowanie powierzchni Ziemi, zna wielkie formy powierzchni Ziemi i potrafi je wskazać na mapie, potrafi przedstawić najważniejsze wydarzenia w dziejach geologicznych Ziemi i określić ich chronologię, zna podstawowe metody, za pomocą których odtwarza

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Litosfera i procesy kształtujące jej powierzchnię	<p><i>endogeniczne i procesy egzogeniczne.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Poznanie wpływu procesów endogenicznych i egzogenicznych na ukształtowanie powierzchni Ziemi. • Pogłębienie wiadomości na temat trzęsień ziemi i wybuchów wulkanów oraz ich skutków. • Pogłębienie wiedzy na temat znaczenia wietrzenia, ruchów masowych i denudacji w modelowaniu powierzchni Ziemi. • Pogłębienie wiedzy na temat rzeźbotwórczej działalności rzek, wód morskich, lodowców i lądolodów oraz wiatru. • Zrozumienie roli człowieka w przeobrażaniu powierzchni Ziemi. • Uświadomienie środowiskowych i ekonomicznych skutków rabunkowej gospodarki człowieka w obrębie litosfery. 	<ul style="list-style-type: none"> • Odczytywanie z map i przekrojów geologicznych oraz tabeli stratygraficznej ważnych wydarzeń w dziejach geologicznych Ziemi. • Projekcja filmu lub przezroczy dotyczących wpływu procesów endogenicznych i egzogenicznych na ukształtowanie powierzchni Ziemi. • Gromadzenie informacji na temat skutków trzęsień ziemi i wybuchów wulkanów. • Wykorzystanie różnych źródeł informacji geograficznej (encyklopedia, słowniki, Internet itp.) do poznania metod odtwarzania dziejów Ziemi i określania wieku Ziemi. • Rozpoznawanie typowych skałności przewodnich z różnych okresów dziejów Ziemi zgromadzonych w pracowni geograficznej lub wycieczka do muzeum geologicznego. • Wyjaśnienie na podstawie słownika pojęć geograficznych znaczenia terminów: <i>procesy endogeniczne i procesy egzogeniczne.</i> • Analiza na modelu (schemacie) wpływu procesów endogenicznych i procesów egzogenicznych na powierzchnię Ziemi. • Wyjaśnienie rzeźbotwórczej roli procesów egzogenicznych (wietrzenia, ruchów masowych, denudacji, działalności lodowców, lądolodów wód morskich, rzek i wiatru) na podstawie ilustracji, przezroczy lub filmu. • Dyskusja na temat roli człowieka w przeobrażaniu powierzchni Ziemi. • „Burza mózgów” na temat likwidacji skutków działalności człowieka w obrębie litosfery. 	<p>się dzieje geologiczne Ziemi i określa jej wiek,</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje typowe skałności przewodnie oraz potrafi powiązać je z erami i okresami w dziejach Ziemi, • rozumie i wyjaśnia znaczenie terminów: <i>procesy endogeniczne i procesy egzogeniczne,</i> • umie objaśnić wpływ procesów endogenicznych i procesów egzogenicznych na ukształtowanie powierzchni Ziemi, • potrafi omówić skutki trzęsień ziemi i wybuchów wulkanów, • potrafi korzystać z informacji zawartych w różnych źródłach (słowniki, encyklopedie, Internet, GIS itp.), • potrafi analizować informacje pochodzące z różnych źródeł i wyciągać wnioski na ich podstawie, • dostrzega zróżnicowanie procesów rzeźbotwórczych na Ziemi, potrafi je opisać oraz wyjaśnić ich wpływ na ukształtowanie powierzchni Ziemi, • dostrzega degradujący i niszczący wpływ człowieka na powierzchnię Ziemi, • potrafi podać przykłady likwidacji negatywnych skutków gospodarczej działalności człowieka w litosferze.
Atmosfera	<ul style="list-style-type: none"> • Pogłębienie i utrwalenie wiadomości na temat budowy i składu atmosfery ziemskiej, ze szczególnym uwzględnieniem troposfery. • Pogłębienie i utrwalenie wiadomości na temat globalnej cyrkulacji powietrza nad Ziemią. 	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza warstwowego modelu budowy atmosfery. • Odczytywanie z wykresów danych na temat składu atmosfery, pionowego rozkładu temperatury i ciśnienia atmosferycznego. • Omówienie charakterystycznych cech troposfery na podstawie 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna budowę i skład atmosfery ziemskiej, ze szczególnym uwzględnieniem troposfery, • potrafi omówić globalną cyrkulację powietrza w troposferze oraz nazwać i wskazać na mapie klimatycznej rejon

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Atmosfera	<ul style="list-style-type: none"> • Zrozumienie przyczyn i prawidłowości cyrkulacji mas powietrza nad Ziemią. • Pogłębienie wiadomości na temat typów mas powietrza i warunków powstawania frontów atmosferycznych. • Pogłębienie i utrwalenie wiadomości o zjawiskach pogodowych na Ziemi, ich prognozowaniu oraz regionalnym zróżnicowaniu. • Kształcenie umiejętności czytania i analizowania map synoptycznych oraz posługiwania się prostymi przyrządami meteorologicznymi (termometr, wiatromierz, barometr, deszczomierz, higrometr, anemometr). • Zrozumienie przyczyn i poznanie regionalnego zróżnicowania katastrofalnych zjawisk pogodowych na Ziemi (huragany, tornada, cyklony, trąby powietrzne itp.). • Pogłębienie i utrwalenie wiadomości o czynnikach klimatotwórczych oraz zróżnicowaniu klimatów na Ziemi. • Kształcenie umiejętności czytania i analizowania map klimatycznych. • Zrozumienie wpływu warunków klimatycznych i pogodowych na życie i działalność człowieka. • Poznanie roli człowieka jako czynnika klimatotwórczego w skali globalnej i lokalnej. • Uświadomienie zagrożeń dla życia na Ziemi wywołanych oddziaływaniem człowieka na atmosferę. 	<p>różnych źródeł informacji (podręcznik, encyklopedia, słownik pojęć geograficznych, Internet itp.).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza modelu przedstawiającego cyrkulację mas powietrza nad Ziemią. • Wyjaśnienie prawidłowości dotyczących ruchów mas powietrza nad Ziemią na podstawie informacji zawartych w podręczniku lub innym źródle wiedzy. • Charakterystyka głównych typów mas powietrza oraz frontów atmosferycznych na podstawie ilustracji i modeli. Omówienie wpływu mas powietrza na klimat wybranych obszarów Ziemi. • Ćwiczenia doskonalące umiejętność czytania, a także analizowania map synoptycznych, interpretowania wykresów oraz diagramów przedstawiających przebieg temperatur powietrza i opadów. • Ćwiczenia doskonalące sprawność posługiwania się prostymi przyrządami meteorologicznymi w ogródku meteorologicznym lub wycieczka do obserwatorium meteorologicznego. • Prowadzenie systematycznych pomiarów wybranych składników pogody, zapisywanie wyników pomiarów, graficzne ich przedstawianie oraz analizowanie. • Gromadzenie informacji o katastrofalnych zjawiskach pogodowych na Ziemi, przyczynach ich powstawania, rejonach występowania oraz skutkach, jakie wywołują. • Czytanie i interpretacja map klimatycznych w celu wykazania zróżnicowania warunków klimatycznych na Ziemi. • Analiza czynników klimatotwórczych w celu wyjaśnienia ich wpływu na zróżnicowanie warunków klimatycznych na Ziemi. • Czytanie i interpretacja map tematycznych oraz innych źródeł informacji w celu wykazania 	<p>występowania określonych typów mas powietrza oraz frontów atmosferycznych,</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi wymienić składniki pogody oraz wyjaśnić powstawanie i przyczyny regionalnego zróżnicowania zjawisk pogodowych, • czyta i interpretuje mapy synoptyczne oraz potrafi na ich podstawie prognozować pogodę, • wykonuje proste pomiary składników pogody, potrafi zapisać ich wyniki oraz przedstawić je w formie graficznej, • zna przykłady katastrofalnych zjawisk pogodowych na Ziemi, rozumie przyczyny ich powstawania oraz potrafi wskazać na mapie rejon występowania tych zjawisk, • zna czynniki klimatotwórcze oraz umie wyjaśnić ich wpływ na warunki klimatyczne panujące na danym obszarze, • potrafi scharakteryzować typy klimatów występujących na Ziemi i umie podać przyczyny ich zróżnicowania, posługując się, między innymi, mapą klimatyczną, • wyjaśnia wpływ warunków pogodowych i klimatycznych na życie i działalność ludzi, • dostrzega rolę człowieka jako czynnika klimatotwórczego, • opisuje wpływ człowieka na atmosferę oraz klimat w skali globalnej i lokalnej, • podaje przykłady ograniczenia negatywnego wpływu działalności człowieka na atmosferę i klimat, • ustala swoje własne możliwości wpływu na ograniczenie zanieczyszczenia atmosfery, • stosuje się w praktyce do określonych przez siebie działań w tym zakresie.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Atmosfera		<p>zależności między warunkami pogodowymi i klimatycznymi a życiem i działalnością ludzi na Ziemi.</p> <ul style="list-style-type: none"> Dyskusja na temat oddziaływania człowieka na klimat w skali globalnej i lokalnej oraz ograniczenia negatywnych skutków tego zjawiska. 	
Hydrosfera	<ul style="list-style-type: none"> Pogłębienie i utrwalenie wiadomości o pochodzeniu, właściwościach, występowaniu i krążeniu wody w przyrodzie (mały i duży obieg wody). Poznanie charakterystycznych cech wszechoceanu oraz właściwości wód oceanicznych. Poznanie ruchów wody morskiej, zrozumienie przyczyn ich powstawania oraz skutków, jakie wywołują w środowisku przyrodniczym. Utrwalenie znanych oraz wprowadzenie nowych terminów: <i>dorzecze, zlewisko, dział wodny, źródło, warstwa wodonośna, ustrój rzeki, cykl hydrologiczny, bilans wodny i retencja</i>. Poznanie specyficznych cech wód lądowych oraz ich zróżnicowania. Zrozumienie związków między występowaniem wód na lądach a warunkami klimatycznymi. Doskonalenie umiejętności posługiwania się mapami fizycznymi, w celu analizy rozmieszczenia wód na lądach. Doskonalenie umiejętności wykonywania prostych wykresów i diagramów obrazujących, np.: wielkość przepływu w rzekach, długość rzek, głębokość i powierzchnię jezior itp. oraz analizowania danych dotyczących obiektów i zjawisk przedstawionych w różnych formach (tabele, ryciny, diagramy). Poznanie związków i zależności między hydrosferą a innymi sferami powłoki ziemskiej. 	<ul style="list-style-type: none"> Wyjaśnienie genezy wody na Ziemi, na podstawie różnych źródeł informacji (podręcznik, encyklopedia, Internet, słownik pojęć geograficznych itp.). Analiza modelu obiegu wody w przyrodzie oraz wyjaśnianie bilansu wodnego Ziemi. Charakterystyka specyficznych cech hydrosfery jako warstwy przenikającej do innych sfer Ziemi, na podstawie ilustracji przedstawiającej strukturę środowiska przyrodniczego Ziemi. Czytanie i interpretacja treści map i wykresów przedstawiających zasolenie, temperaturę oraz głębokość wód oceanicznych. Interpretacja map przedstawiających rozkład prądów morskich we wszechoceanie, wyjaśnianie przyczyn powstawania prądów morskich oraz ich znaczenia klimatotwórczego. Wyjaśnianie na modelu powstawania fal morskich oraz zjawiska pływów. Prezentacja filmu, przezroczy lub ilustracji przedstawiających działalność wód morskich i jej skutki. Analiza map, roczników statystycznych oraz innych dostępnych źródeł informacji geograficznej, w celu wyjaśnienia zróżnicowania i specyficznych cech wód na lądach. Wyjaśnienie znaczenia terminów hydrologicznych: <i>dorzecze, zlewisko, dział wodny, źródło, warstwa wodonośna, ustrój rzeki, cykl hydrologiczny, bilans wodny i retencja</i>, na podstawie słownika pojęć geograficznych lub innych źródeł informacji. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi wyjaśnić pochodzenie wody na Ziemi, omówić jej właściwości oraz występowanie w przyrodzie, potrafi wyjaśnić na schemacie obieg wody w przyrodzie i przedstawić bilans wodny Ziemi, opisuje najważniejsze cechy wszechoceanu i zna właściwości wód oceanicznych, zna typowe ruchy wód morskich (falowanie, prądy morskie i pływy), potrafi wyjaśnić przyczyny ich powstawania oraz podać skutki, jakie wywołują w środowisku przyrodniczym, rozumie i potrafi wyjaśnić znaczenie następujących terminów: <i>dorzecze, zlewisko, dział wodny, źródło, warstwa wodonośna, ustrój rzeki, cykl hydrologiczny, bilans wodny i retencja</i>, zna zróżnicowanie i rozmieszczenie wód na lądach oraz potrafi wymienić charakterystyczne cechy lądowej części hydrosfery, dostrzega związki między warunkami klimatycznymi a występowaniem wód na lądach, potrafi odczytać z różnych map tematycznych informacje na temat obiektów i zjawisk hydrologicznych, wykonuje proste wykresy dotyczące różnych zagadnień związanych z wodami na Ziemi, np. wielkości przepływu w rzekach, głębokości i powierzchni jezior itp.,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Hydrosfera		<ul style="list-style-type: none"> • Porównanie mapy klimatycznej i fizycznej świata, w celu wykazania wpływu warunków klimatycznych na rozmieszczenie i charakter wód na lądach. • Wykonywanie prostych wykresów, przedstawiających np. wielkość przepływu w rzekach, głębokości i powierzchnie jezior itp. • Analiza danych dotyczących obiektów i zjawisk hydrologicznych, przedstawionych w różnej formie (tabela, diagram, wykres). • Opisywanie na przykładach związków i zależności zachodzących między hydrosferą a pozostałymi sferami powłoki ziemskiej. • Gromadzenie informacji na temat powodzi i katastrofalnych susz. • Dyskusja na temat oddziaływania człowieka na hydrosferę oraz konieczności ochrony wód na Ziemi. 	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi zanalizować dane dotyczące wybranych obiektów i zjawisk hydrologicznych oraz wyciągnąć wnioski z przeprowadzonej analizy, • zna związki i współzależności zachodzące między hydrosferą a pozostałymi sferami powłoki ziemskiej, • potrafi wyjaśnić przyczyny i skutki powodzi i susz oraz wskazać na mapie rejony częstego ich występowania, • potrafi podać przykłady wpływu człowieka na hydrosferę oraz wyjaśnić konieczność ochrony wód na Ziemi, • stosuje w codziennym życiu określone przez siebie zasady, które mają na celu ochronę i oszczędność wody.
Pedosfera	<ul style="list-style-type: none"> • Uświadomienie skutków łąsek żywiolowych związanych z nadmiarem lub niedoborem wody. • Zrozumienie roli człowieka jako czynnika przeobrażającego hydrosferę oraz uświadomienie uczniom konieczności ochrony wód na Ziemi. • Poznanie etapów procesu glebotwórczego. • Poznanie składników oraz warstwowej budowy gleby na podstawie analizy profilu glebowego. • Zrozumienie genezy i przyczyn zróżnicowania typów gleb występujących na Ziemi. • Doskonalenie umiejętności analizowania map i profili glebowych, map klimatycznych, geologicznych oraz użytkowania ziemi. • Zrozumienie zależności między budową geologiczną podłoża a typem genetycznym gleby . • Zrozumienie środowiskowych uwarunkowań rozmieszczenia genetycznych typów gleb na Ziemi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Przedstawienie procesów glebotwórczych na modelu, na podstawie filmu lub ilustracji. • Analiza profili glebowych w celu poznania warstwowej budowy gleby. • Poszukiwanie w różnych źródłach informacji wiadomości na temat składników tworzących glebę. • Czytanie i interpretacja map oraz analiza profili glebowych w celu wyjaśnienia genezy oraz wydzielenia głównych typów gleb na Ziemi. • Porównywanie map glebowych, geologicznych i klimatycznych w celu wyjaśnienia wpływu budowy geologicznej na typ gleby oraz klimatu na rozmieszczenie gleb na Ziemi. • Czytanie i porównywanie map glebowych, klimatycznych i użytkowania Ziemi w celu omówienia przydatności rolniczej gleb (żywność i urodzajność gleb). • Dyskusja na temat bezpośredniego i pośredniego wpływu człowieka na gleby oraz konieczności ochrony gleb na Ziemi. 	<p style="color: green; margin: 0;">Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi wyjaśnić, jak powstaje gleba i podać etapy procesu glebotwórczego, • zna składniki i warstwową budowę gleby, • zna różne typy gleb na Ziemi i umie wyjaśnić ich genezę, • czyta oraz interpretuje mapy glebowe, a także wyciąga wnioski na ich podstawie, • rozumie zależność między skalą macierzystą a typem gleby, • potrafi wyjaśnić wpływ warunków klimatycznych na kształtowanie się określonych typów gleb na Ziemi, • klasyfikuje gleby ze względu na ich przydatność rolniczą oraz zna sposoby użytkowania gleb na Ziemi, • czyta i porównuje różne mapy tematyczne (glebowe, klimatyczne, użytkowania ziemi), • potrafi wyjaśnić bezpośredni i pośredni wpływ człowieka na gleby na Ziemi,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Pedosfera	<ul style="list-style-type: none"> • Utrwalenie znanych i wprowadzenie nowych pojęć: <i>żywność</i> i <i>urodzajność</i> gleby. • Poznanie przydatności rolniczej gleb na Ziemi i sposobów ich użytkowania. • Zrozumienie bezpośredniego i pośredniego wpływu człowieka na gleby na Ziemi. • Zrozumienie przyrodniczych oraz ekonomicznych skutków degradacji i niszczenia gleb na Ziemi oraz uświadomienie uczniom konieczności ich ochrony i racjonalnego wykorzystania. 	<ul style="list-style-type: none"> • Prezentacja filmu, przezroczy lub zdjęć fotograficznych przedstawiających skutki degradacji i zniszczenia gleb. • Obserwacja skutków degradacji i zniszczenia gleb (wycieczka). 	<ul style="list-style-type: none"> • rozumie konieczność ochrony i racjonalnego wykorzystania gleb na Ziemi.
Biosfera	<ul style="list-style-type: none"> • Poznanie czynników warunkujących rozmieszczenie flory i fauny na lądach oraz przyczyny ich przestrzennego zróżnicowania. • Poznanie i ogólna charakterystyka typowych strefowych i astrefowych zbiorowisk roślinnych i zwierzęcych. • Zrozumienie przyczyn zróżnicowania świata zwierzęcego na Ziemi. • Doskonalenie umiejętności czytania i analizowania map rozmieszczenia roślin i zwierząt, klimatycznych i glebowych. Zrozumienie związków między rozmieszczeniem fauny i flory na lądach a warunkami klimatycznymi i typami gleb. • Utrwalenie znanych i wprowadzenie nowych pojęć: <i>atol</i>, <i>rafa koralowa</i>, <i>plankton</i>, <i>nekton</i>, <i>litoral</i>, <i>batial</i>, <i>pelagial</i> i <i>abisal</i>. • Poznanie specyficznych cech oraz zróżnicowania świata roślinnego i zwierzęcego wód morskich oraz śródlądowych. • Zrozumienie związków i zależności między człowiekiem a pozostałymi elementami biosfery. • Utrwalenie znanych i wprowadzenie nowych pojęć: <i>równowaga ekologiczna</i>, <i>ekosystem</i>, <i>biocenoza</i>, <i>biotop</i>, <i>biogeografia</i>. • Zrozumienie znaczenia równowagi ekologicznej dla prawidłowego funkcjonowania środowiska przyrodniczego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Omówienie rozmieszczenia naturalnej roślinności i zwierząt na lądach oraz czynników warunkujących przestrzenne zróżnicowanie fauny i flory na podstawie różnych źródeł informacji. • Charakterystyka wybranych strefowych i astrefowych zbiorowisk roślinnych na lądach na podstawie różnych źródeł informacji (podręcznik, encyklopedia, fotografie, przezrocza, film itp.). • Omówienie podziału Ziemi na krainy zoogeograficzne oraz ich ogólna charakterystyka na podstawie różnorodnych źródeł informacji (mapa krain zoogeograficznych, leksykon zwierząt, encyklopedia, film itp.). • Czytanie i interpretowanie map rozmieszczenia roślin i zwierząt, klimatycznych oraz glebowych w celu zrozumienia zależności między fauną i florą a klimatem i glebami. • Wyjaśnienie na podstawie słownika pojęć geograficznych i podręcznika terminów: <i>atol</i>, <i>rafa koralowa</i>, <i>plankton</i>, <i>nekton</i>, <i>litoral</i>, <i>batial</i>, <i>pelagial</i> i <i>abisal</i>. • Prezentowanie na podstawie ilustracji, przezroczy, modeli, zdjęć fotograficznych lub filmu zróżnicowania świata roślinnego i zwierzęcego w wodach morskich i śródlądowych. 	<p style="color: green; margin: 0;">Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna czynniki warunkujące rozmieszczenie flory i fauny na lądach oraz przyczyny przestrzennego zróżnicowania świata roślinnego i świata zwierzęcego Ziemi, • potrafi wymienić i scharakteryzować typowe strefowe i astrefowe zbiorowiska roślinne na lądach, • zna podział lądów na krainy zoogeograficzne i potrafi je opisać, • czyta i interpretuje mapy rozmieszczenia roślinności i zwierząt na lądach, • potrafi wyjaśnić związki zachodzące między światem roślinnym i światem zwierzęcym a warunkami klimatycznymi i glebowymi, • zna i potrafi wyjaśnić znaczenie terminów: <i>atol</i>, <i>rafa koralowa</i>, <i>plankton</i>, <i>nekton</i>, <i>litoral</i>, <i>batial</i>, <i>pelagial</i> i <i>abisal</i>, • potrafi podać specyficzne cechy i opisać świat roślinny i zwierzęcy wód morskich i śródlądowych, • rozumie i wyjaśnia związki i współzależności zachodzące w biosferze, ze szczególnym uwzględnieniem człowieka jako składnika biosfery, • zna i wyjaśnia znaczenie terminów: <i>równowaga ekologiczna</i>, <i>ekosystem</i>, <i>biocenoza</i>, <i>biotop</i> i <i>biogeografia</i>,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Biosfera		<ul style="list-style-type: none"> Wyjaśnienie na modelach związków i współzależności zachodzących w obrębie biosfery, ze szczególnym uwzględnieniem człowieka jako składnika tej sfery powłoki ziemskiej. 	<ul style="list-style-type: none"> rozumie znaczenie równowagi ekologicznej dla prawidłowego funkcjonowania środowiska przyrodniczego.
Strefowe i astrefowe krajobrazy Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> Poznanie i zrozumienie funkcjonowania środowiska astrefowego na przykładzie gór oraz środowiska strefowego na przykładzie wilgotnych lasów równikowych. Uświadomienie konieczności ochrony biosfery oraz zagrożeń wynikających z zaburzenia równowagi ekologicznej w ekosystemach przez człowieka. 	<ul style="list-style-type: none"> Wyjaśnienie znaczenia terminów: <i>równowaga ekologiczna</i>, <i>ekosystem</i>, <i>biocenoza</i>, <i>biotop</i>, <i>biogeografia</i> na podstawie słownika pojęć geograficznych, słownika pojęć ekologicznych i słownika biologicznego. Analiza modeli funkcjonowania wybranych ekosystemów w celu zrozumienia pojęcia <i>równowaga ekologiczna</i>. Obserwacja dowolnego ekosystemu w najbliższej okolicy szkoły. Wyjaśnienie funkcjonowania wybranych środowisk przyrodniczych na łąkach, na podstawie modelu, filmu lub innego źródła informacji. Dyskusja na temat zagrożeń w biosferze spowodowanych zachwianiem równowagi ekologicznej wskutek antropopresji. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia mechanizm funkcjonowania wybranych strefowych i astrefowych środowisk przyrodniczych na Ziemi, rozumie konieczność ochrony biosfery oraz potrafi opisać skutki zaburzenia równowagi w ekosystemie przez człowieka, podejmuje we własnym środowisku działania zmierzające do wyjaśnienia innym konieczności zachowania lub przywrócenia równowagi ekologicznej.

Szczegółowe cele edukacyjne i zakładane osiągnięcia uczniów – część II

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Ludność świata	<ul style="list-style-type: none"> Utrwalenie znanych i wprowadzenie nowych pojęć z zakresu demografii; kształcenie sprawnego posługiwania się językiem naukowym. Doskonalenie umiejętności analizowania danych liczbowych i wykresów demograficznych. Doskonalenie umiejętności wykorzystywania danych statystycznych do obliczania podstawowych wskaźników demograficznych. Doskonalenie umiejętności konstruowania diagramów różnych typów, w tym także 	<ul style="list-style-type: none"> Przypomnienie podstawowych pojęć demograficznych i wyjaśnienie ich znaczenia. Analiza przebiegu krzywej ludności świata w celu określenia etapów rozwoju demograficznego. Wyjaśnienie znaczenia terminu <i>eksplozja demograficzna</i>; wskazanie przykładów państw, w których występuje (lub występował w przeszłości) ten proces. Ustalenie, na podstawie analizy wykresu obrazującego fazy rozwoju demograficznego, charakteru procesów demo- 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia znaczenie i prawidłowo stosuje podstawowe pojęcia z zakresu demografii, analizuje dane statystyczne oraz konstruuje i analizuje wykresy demograficzne, charakteryzuje zmiany w liczbie ludności świata oraz wymienia czynniki, które je spowodowały, na podstawie analizy dynamiki procesów demograficznych podaje przykłady państw reprezentujących różne fazy rozwoju demograficznego,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Ludność świata	<p>wykorzystania komputera do tworzenia wykresów.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zrozumienie charakteru, dynamiki i zróżnicowania procesów demograficznych zachodzących na świecie współcześnie oraz w przeszłości. • Uświadomienie zmian, jakie zachodziły w liczbie mieszkańców Ziemi na przestrzeni dziejów oraz zrozumienie przyczyn tych zmian. • Prognozowanie możliwej przyszłej dynamiki procesów demograficznych na podstawie analizy obecnych tendencji. • Poznanie regionalnego zróżnicowania rozmieszczenia ludności na Ziemi oraz określenie czynników wpływających na ten stan oraz skutków nierównomiernego rozmieszczenia; wyjaśnienie terminów <i>ekumena</i> i <i>anekumena</i>. • Klasyfikowanie ludności świata, wybranych regionów lub państw, zgodnie z przyjętymi kryteriami; poznanie podstawowych struktur demograficznych i ich zróżnicowania w wybranych krajach. • Poznanie zróżnicowania ludności pod względem rasowym, etnicznym, religijnym i kulturowym. • Rozumienie pojęć związanych z ruchem wędrownym ludności. • Utrwalenie i poszerzenie wiedzy o przyczynach, głównych kierunkach i typach migracji oraz rozumienie skutków historycznych i współczesnych migracji ludności świata. • Pogłębienie wiedzy o mechanizmach barier i atrakcyjności osadniczej. • Poznanie najważniejszych współczesnych tendencji przekształcania sieci osadniczej, w tym procesów urbanizacyjnych. • Poznanie funkcji miast oraz rozmieszczenia wielkich zespołów miejskich świata. 	<p>graficznych zachodzących w każdej z nich; wyszukiwanie w tabelach statystycznych przykładów krajów znajdujących się obecnie w poszczególnych fazach rozwoju demograficznego.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Czytanie i interpretacja mapy rozmieszczenia ludności na Ziemi; określenie czynników, które zadecydowały o zróżnicowaniu gęstości zaludnienia. • Zestawienie przyczyn i skutków nierównomiernego rozmieszczenia ludności na Ziemi. • Konstruowanie i analiza wykresów obrazujących różnorodne struktury ludności w wybranych krajach. • Wyszukiwanie i gromadzenie materiałów z różnych źródeł, prezentujących omawiane zagadnienia; wykonanie posterów podsumowujących problem zróżnicowania ludności świata. • Dokonanie oceny wybranego obszaru z punktu widzenia jego atrakcyjności osadniczej. • Opracowanie w dowolnej formie graficznej ilustracji prezentującej związku przyczynowo-skutkowe pomiędzy ruchami migracyjnymi ludności a przekształcaniem sieci osadniczej. • Omówienie głównych procesów przekształcania współczesnej sieci osadniczej, w tym koncentracji ludności w wielkich miastach, wyludniania terenów wiejskich, przenoszenia się mieszkańców na peryferia miast (suburbia) na podstawie informacji z dowolnych źródeł. • Przeprowadzenie dyskusji dydaktycznej, „burzy mózgów” lub seminarium w celu ustalenia możliwych konsekwencji ruchów migracyjnych. • Praca z materiałami źródłowymi w celu ustalenia przyczyn oraz określenia skutków niektórych problemów demograficznych na przykładzie wybranych państw (np. eksplozji demograficznej, starzenia społeczeństw, adap- 	<ul style="list-style-type: none"> • rozumie znaczenie terminów: <i>eksplozja demograficzna</i>, <i>ekumena</i>, <i>anekumena</i>, • wyszukuje w tabelach statystycznych potrzebne dane liczbowe, wykonuje obliczenia, • opisuje na podstawie mapy rozmieszczenie ludności na Ziemi, • na wybranych przykładach określa czynniki wpływające na gęstość zaludnienia, • porównuje struktury demograficzne wybranych państw na podstawie analizy wykresów lub danych statystycznych, • zna główne przyczyny, okresy i kierunki ruchów migracyjnych, • wskazuje konkretne przykłady działania mechanizmów barier lub atrakcyjności osadniczej, • na przykładzie wybranych państw charakteryzuje zróżnicowanie współczesnych procesów osadniczych, • określa typy i kierunki współczesnych migracji, na konkretnych przykładach wymienia ich możliwe konsekwencje, • wymienia i wskazuje na mapie największe miasta i zespoły miejskie świata, ocenia pozytywne i negatywne skutki urbanizacji, • na wybranych przykładach określa funkcje miast, • określa przyczyny i skutki najważniejszych problemów demograficznych wybranych państw, • analizuje przyczyny i skutki historycznych i współczesnych zmian na mapie politycznej świata, • określa przedmiot badań geografii elektoralfnej, • na przykładzie wybranych państw charakteryzuje główne partie i systemy partyjne współczesnego świata, • w trakcie dyskusji potrafi rzeczowo przedstawić i uzasadnić własne poglądy oraz wysłuchać argumentacji innych osób.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Ludność świata	<ul style="list-style-type: none"> • Zrozumienie przyczyn i poznanie skutków wybranych problemów demograficznych współczesnego świata. • Poznanie historycznych i współczesnych zmian zachodzących na mapie politycznej świata oraz określenie ich przyczyn (w tym procesu kolonizacji i dekolonizacji). • Szczegółowe zapoznanie z mapą polityczną współczesnego świata. • Zrozumienie złożoności współczesnych międzypaństwowych powiązań politycznych i układów sił wewnątrz wybranych państw. 	<p>tacji imigrantów, niekontrolowanych procesów urbanizacyjnych itd.).</p> <ul style="list-style-type: none"> • „Miasto doskonałe” – opracowanie projektu zagospodarowania terenów miejskich (na podkładzie kartograficznym) poprzedzone analizą funkcji miasta, podziału na dzielnice funkcjonalne, rozwiązań komunikacyjnych itd. oraz obejrzeniem materiałów ilustracyjnych z wybranych miast świata (filmy, przezrocza, zdjęcia). • Prelekcja z elementami wykładu lub samodzielne poszukiwanie informacji dotyczących historycznych zmian na mapie politycznej świata oraz ich przyczyn. • Czytanie mapy politycznej świata. Klasyfikowanie państw według określonych kryteriów. • Zgromadzenie na podstawie dowolnych źródeł (w tym Internetu) i zaprezentowanie informacji o systemach partyjnych i głównych partiach politycznych w wybranych państwach świata. 	
Rolnictwo	<ul style="list-style-type: none"> • Utrwalenie i poszerzenie wiadomości o przyrodniczych warunkach rozwoju rolnictwa na świecie, w tym zróżnicowania warunków klimatyczno-glebowych oraz ukształtowania powierzchni. • Rozumienie związków zachodzących pomiędzy warunkami naturalnymi a rozwojem rolnictwa. • Ocena przydatności rolniczej wybranych regionów świata. • Poznanie rozmieszczenia głównych rejonów rolniczych świata. • Poznanie najważniejszych poza przyrodniczych uwarunkowań rozwoju rolnictwa i leśnictwa (w skali globalnej oraz na przykładzie wybranych państw). • Porównanie struktury użytkowania ziemi na poszczególnych kontynentach i w wybranych państwach. 	<ul style="list-style-type: none"> • Przedstawienie oceny przydatności rolniczej wybranych regionów Ziemi, w oparciu o własną, dotychczasową wiedzę oraz analizę tematycznych map świata: fizycznej, klimatycznej i glebowej. • Ustalenie na podstawie wskazanej literatury i analizy danych statystycznych pozaprodukcyjnych uwarunkowań rozwoju rolnictwa i poziomu produkcji rolnej, w tym cech własnościowych ziemi oraz warunków techniczno-organizacyjnych: pojęcie rolnictwa <i>intensywnego</i> i <i>ekstensywnego</i>, nawadnianie i melioracje, nawożenie i ochrona roślin, mechanizacja i in. • Przedstawianie informacji dotyczących rolnictwa wybranych krajów za pomocą metod graficznych (np. struktura użytkowania ziemi, struktura upraw, wielkość zbiorów i plonów, stopień mechanizacji, zużycie nawozów). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia przyrodnicze i poza przyrodnicze czynniki mające wpływ na rozwój rolnictwa na świecie, • rozumie zależności pomiędzy warunkami naturalnymi a rozmieszczeniem głównych rejonów upraw i hodowli, • określa rozmieszczenie głównych upraw i hodowli zwierząt oraz wskazuje na mapie fizycznej najważniejsze obszary rolnicze świata, • potrafi przedstawić kompleksową charakterystykę rolnictwa wybranego państwa oraz ocenić poziom jego rozwoju na tle innych krajów, • wymienia zagrożenia środowiska związane z niewłaściwie prowadzoną gospodarką rolną, ilustrując wypowiedź konkretnymi przykładami, • rozumie globalny wpływ lasów na prawidłowe funkcjonowanie

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Rolnictwo	<ul style="list-style-type: none"> • Ustalenie podstawowych cech wyróżniających wybrane typy gospodarki rolnej oraz określenie ich rozmieszczenia na kuli ziemskiej. • Poznanie współczesnych form ustroju rolnego (na przykładzie wybranych państw). • Wykazanie, na wybranych przykładach, wpływu działalności rolniczej na stan środowiska naturalnego. • Kształcenie umiejętności dokonywania kompleksowej charakterystyki określonych problemów na podstawie zgromadzonych wcześniej informacji. • Poznanie zróżnicowania poziomu rozwoju rolnictwa na podstawie wybranych wskaźników gospodarczych; ustalenie przyczyn występujących różnic. • Przypomnienie roli wielkich zespołów leśnych dla globalnego funkcjonowania ekosystemu Ziemi. • Rozumienie celowości międzynarodowej współpracy i działań na rzecz ochrony lasów przed rabunkową gospodarką. • Uświadomienie potrzeb żywnościowych ludności świata oraz możliwości ich zaspokojenia na „bogatej Północy” i „biednym Południu”. • Ocena skuteczności międzynarodowej żywnościowej pomocy humanitarnej. • Doskonalenie umiejętności analizowania i interpretowania treści map tematycznych, danych statystycznych oraz wykresów. • Doskonalenie umiejętności przedstawiania wybranych informacji geograficznych za pomocą metod graficznych i kartograficznych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kompleksowa charakterystyka rolnictwa w wybranych państwach – opracowanie tematu na podstawie różnorodnych źródeł informacji (według wspólnie ustalonego schematu). • Analiza porównawcza poziomu rozwoju rolnictwa w dwóch dowolnie wybranych krajach. Sformułowanie wniosków. • Podanie konkretnych przykładów zagrożeń dla środowiska przyrodniczego związanych z gospodarką rolną. • Charakterystyka wybranych działów rolnictwa na podstawie dostępnych materiałów kartograficznych. • Omówienie znaczenia ekosystemów leśnych dla prawidłowego funkcjonowania globalnego środowiska naturalnego Ziemi oraz sposobów ochrony wielkich zespołów leśnych (zapis efektów dyskusji w postaci mapy mentalnej). • Analiza danych statystycznych i innych materiałów źródłowych w celu oceny (ilościowej i jakościowej) poziomu wyżywienia mieszkańców globu ziemskiego; opracowanie „mapy głodu”. • Zaproponowanie globalnych rozwiązań problemu niedoborów żywnościowych (swobodna dyskusja, „burza mózgów” lub inne metody do wyboru). 	<p>środowiska przyrodniczego Ziemi oraz docenia potrzebę ich ochrony, w tym także współpracy międzynarodowej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • przedstawia i realnie ocenia propozycje rozwiązania problemu głodu na świecie, • potrafi dobrać i skonstruować właściwy typ wykresu (diagramu) w zależności od charakteru prezentowanego zjawiska, • potrafi wyszukiwać i selekcjonować zgromadzone informacje.
Przemysł	<ul style="list-style-type: none"> • Uświadomienie znaczenia bogactw mineralnych, ze szczególnym uwzględnieniem surowców energetycznych, na różnych etapach rozwoju społeczno-gospodarczego świata. 	<ul style="list-style-type: none"> • Przypomnienie relacji znaczeniowej pomiędzy pojęciami: <i>zasoby(bogactwa) naturalne</i> i <i>bogactwa mineralne</i>. Podział bogactw mineralnych (mapa myślowa). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna rozmieszczenie na świecie złóż (rejonów eksploatacji) najważniejszych surowców, • przedstawia skutki nieracjonalnej gospodarki światowymi zasobami surowcowymi,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Przemysł	<ul style="list-style-type: none"> • Przedstawienie rozmieszczenia zasobów głównych bogactw mineralnych, ze szczególnym uwzględnieniem surowców energetycznych. • Przedstawienie rozmieszczenia najważniejszych rejonów wydobywczych i uświadomienie rządowej wielkości wydobycia wybranych surowców mineralnych. • Ocena skutków, jakie niesie za sobą wyczerpywanie się złóż i nieracjonalna gospodarka zasobami surowcowymi. • Zrozumienie znaczenia konieczności zapewnienia „bezpieczeństwa energetycznego” świata. • Poznanie struktury gałęziowej przemysłu i przestrzennego rozmieszczenia produkcji przemysłowej. • Przypomnienie i pogłębienie wiadomości na temat etapów rozwoju przemysłu w dziejach świata. • Poznanie najważniejszych czynników lokalizacji przemysłu. • Ocena potencjału gospodarczego wybranych krajów. • Ustalenie przyczyn i konsekwencji wyraźnych dysproporcji w rozwoju produkcji przemysłowej na świecie. • Poznanie współczesnych tendencji zachodzących w gospodarce światowej, w tym procesów globalizacji (korporacji ponadnarodowych) oraz modernizacji i restrukturyzacji przemysłu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Omówienie znaczenia wydobycia bogactw mineralnych dla rozwoju gospodarczego na różnych etapach dziejów. • Ćwiczenia z wykorzystaniem map gospodarczych – określanie rozmieszczenia wielkich zagłębi surowcowych świata. • Konstruowanie diagramów prezentujących strukturę wydobycia niektórych surowców. • Dyskusja na temat możliwych skutków wyczerpywania się światowych zasobów surowcowych. • Zastosowanie metody mapy do przeanalizowania źródeł zaopatrzenia gospodarki światowej w energię. • Dyskusja na temat oceny zagrożeń cywilizacyjnych, związanych z poszczególnymi rodzajami energetyki. • Gromadzenie informacji na temat alternatywnych źródeł energii i ich wykorzystania. • Graficzne przedstawienie struktury gałęziowej przemysłu. • Wykorzystanie materiałów źródłowych do przedstawienia na linii czasu krótkiej historii rozwoju przemysłu światowego („rewolucje przemysłowe”, najważniejsze wynalazki itd.). • Analiza czynników lokalizacji przemysłu na przykładzie wybranych okręgów przemysłowych świata. • Wyszukiwanie danych na poparcie tezy o wyraźnym różnicowaniu poziomu rozwoju gospodarczego państw świata („biedne Południe” i „bogata Północ”). • Gromadzenie informacji z różnych źródeł na temat współczesnych przemian gospodarczych zachodzących na kontynentach i w wybranych państwach świata. 	<ul style="list-style-type: none"> • rozumie znaczenie surowców energetycznych w gospodarce światowej, • wymienia klasyczne i alternatywne źródła zaopatrzenia w energię elektryczną, • ocenia zagrożenia, jakie niesie ze sobą wykorzystywanie energetyki konwencjonalnej i energetyki jądrowej, • na konkretnych przykładach z wybranych państw świata przedstawia główne czynniki lokalizacji przemysłu, • przedstawia i wyjaśnia przyczyny oraz skutki przestrzennego różnicowania poziomu rozwoju przemysłu w państwach świata, ze szczególnym uwzględnieniem podziału na „biedne Południe” i „bogata Północ”, • rozumie znaczenie i wyjaśnia skutki współczesnych tendencji, charakterystycznych dla gospodarki światowej.
Pozostałe działy gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> • Utrwalenie znanych i wprowadzenie nowych terminów z zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych: <i>handel międzynarodowy, transfer (przepływ) kapitału</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Wyjaśnienie znaczenia nowych terminów z zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych. • Ustalenie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie i we właściwy sposób stosuje terminy: <i>handel międzynarodowy, przepływ kapitału, przepływ siły roboczej, przepływ usług, obroty</i>

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Pozostałe działy gospodarki	<p>(<i>sily roboczej, uslug</i>), <i>obroty handlowe, saldo obrotów handlowych, reeksport, bilans płatniczy kraju</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozumienie znaczenia międzynarodowej wymiany handlowej dla społeczno-gospodarczego rozwoju państw. • Poznanie zadań wybranych międzynarodowych organizacji o charakterze gospodarczym, ze szczególnym uwzględnieniem udziału Polski. • Zrozumienie podstawowych mechanizmów działania światowego rynku usług i kapitałów. • Utrwalenie i pogłębienie wiadomości o przyrodniczych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych uwarunkowaniach rozwoju turystyki. • Zrozumienie przyczyn gwałtownego rozwoju turystyki światowej. • Ustalenie zakresu znaczeniowego terminów: <i>zasoby turystyczne, walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne</i>. • Określenie głównych kierunków i obszarów ruchu turystycznego. • Zrozumienie znaczenia usług turystycznych dla gospodarki niektórych krajów. • Przypomnienie zakresu znaczeniowego terminów: <i>kommunikacja, transport, łączność</i>. • Zrozumienie znaczenia komunikacji we współczesnym świecie; najnowsze dziedziny komunikacji. 	<p>handlem zagranicznym a rozwojem gospodarczym kraju.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza wykresów i zestawień tabelarycznych przedstawiających udział poszczególnych państw (grup państw) w międzynarodowej wymianie handlowej, w tym ocena miejsca Polski. • Analiza wykresów i zestawień tabelarycznych przedstawiających udział poszczególnych towarów i ich grup w międzynarodowej wymianie handlowej; określenie aktualnej struktury polskiego eksportu i importu. • Wykorzystanie dokonanych analiz do scharakteryzowania geograficznej i towarowej struktury handlu międzynarodowego. • Wyszukanie informacji na temat wybranych międzynarodowych organizacji gospodarczych; określenie ich zadań, ustalenie państw członkowskich. • Wyszukanie w dowolnych źródłach (ze szczególnym uwzględnieniem Internetu) informacji o mechanizmach funkcjonowania rynku usług i kapitałów w zakresie: spedycji międzynarodowej, budownictwa, turystyki, sprzedaży licencji, „know-how”, kredytów kupieckich, obrotów papierami wartościowymi, inwestycji bezpośrednich. • Wyszukanie w dowolnych źródłach (ze szczególnym uwzględnieniem Internetu) informacji o zadaniach międzynarodowych instytucji finansowych, takich jak Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy. • Sporządzenie mapy mentalnej opisującej główne uwarunkowania rozwoju turystyki. • Wykorzystanie materiałów źródłowych (w tym Internetu) do wskazania podstawowych walorów i zasobów turystycznych wybranych państw Europy (świata) oraz oceny ich atrakcyjności turystycznej. • Zaprojektowanie wycieczki po krajach Europy. 	<p><i>handlowe, saldo obrotów handlowych, reeksport, bilans płatniczy kraju</i>,</p> <ul style="list-style-type: none"> • prawidłowo interpretuje dane liczbowe odczytane z wykresów i zestawień statystycznych, • wymienia nazwy międzynarodowych organizacji gospodarczych, zwłaszcza tych, do których należy Polska, oraz wyjaśnia ich główne zadania, • wyjaśnia podstawowe mechanizmy funkcjonowania światowego rynku kapitałów i usług, • wskazuje przyczyny i skutki gwałtownego rozwoju turystyki (przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne), • korzysta z różnych źródeł informacji do oceny atrakcyjności turystycznej państw i regionów, • wykorzystuje dostępne materiały do samodzielnego zaplanowania wycieczek, • charakteryzuje najciekawsze regiony turystyczne świata, • wymienia nazwy obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, • charakteryzuje różne rodzaje transportu i łączności, • wyjaśnia wpływ rozwoju różnych rodzajów transportu na środowisko geograficzne, • wyjaśnia znaczenie komunikacji w rozwoju gospodarczym i społecznym, • rozumie znaczenie globalizacji życia, wymienia konkretne jej przykłady oraz pozytywne i negatywne strony tego procesu.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Pozostałe działy gospodarki		<ul style="list-style-type: none"> • Analiza statystyk dotyczących międzynarodowego ruchu turystycznego. • Sporządzenie struktury rodzajów transportu i łączności (w postaci mapy mentalnej). • Analiza poziomu rozwoju różnych rodzajów transportu i łączności w wybranych krajach. • Dyskusja na temat: „Świat jako globalna wioska – jak to należy rozumieć?” 	
Działalność gospodarza człowieka a środowisko przyrodnicze	<ul style="list-style-type: none"> • Utrwalenie i pogłębienie wiedzy na temat przyrodniczych skutków eksploatacji zasobów naturalnych. • Poszerzenie wiadomości na temat zagrożeń dla środowiska przyrodniczego o charakterze: geograficzno-demograficznym, techniczno-ekonomicznym, społeczno-kulturowym oraz poznanie ich natężenia w krajach o zróżnicowanym poziomie rozwoju. • Wykazanie, na wybranych przykładach, wpływu różnych typów (sposobów) gospodarowania na środowisko geograficzne. • Poznanie relacji między człowiekiem i środowiskiem przyrodniczym na różnych etapach rozwoju społeczno-gospodarczego; wyjaśnienie znaczenia terminów: <i>determinizm geograficzny</i>, <i>nihilizm geograficzny</i>, <i>racjonalizm geograficzny</i>, <i>rozwoj zrównoważony</i>. • Wskazanie geograficznych uwarunkowań stanu zdrowotnego ludności świata (na wybranych przykładach). • Uświadomienie znaczenia międzynarodowej i regionalnej współpracy w zakresie rozwiązywania problemów ekologicznych współczesnego świata. • Poznanie zakresu i form międzynarodowej współpracy w dziedzinie ochrony środowiska. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zgromadzenie znanych i wyszukanie dodatkowych informacji z różnych źródeł na temat podstawowych zagrożeń środowiska geograficznego wynikających z gospodarczej działalności człowieka: efekt cieplarniany, dziura ozonowa, kwaśne deszcze, pustynnienie i stepowanie, wylesianie, anomalie klimatyczne, gromadzenie odpadów i ścieków komunalnych, przemysłowych i radioaktywnych, katastrofy przemysłowe. • Omówienie na wybranych przykładach (kontynentów, stref, krajów) charakterystycznych cech obszarów o zróżnicowanym sposobie gospodarowania i różnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego; ocena wpływu działalności gospodarczej człowieka w tych regionach na stopień degradacji środowiska geograficznego. • Pogadanka na temat zmian w typowych poglądach na relacje między człowiekiem i środowiskiem na różnych etapach rozwoju społeczeństw. • Wymienienie ze wskazanych przez nauczyciela źródeł lub na podstawie dotychczasowej wiedzy uczniów współczesnych przejawów determinizmu i nihilizmu geograficznego. • Pogadanka z wykorzystaniem materiałów źródłowych (dokumentów) wyjaśniająca zasadę zrównoważonego rozwoju (Agenda 21) wyznaczającą 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia największe współczesne zagrożenia ekologiczne i określa ich przyczyny, • na wybranych przykładach wyjaśnia wpływ działalności gospodarczej człowieka na środowisko geograficzne oraz związek między sposobem gospodarowania a stopniem degradacji środowiska, • rozumie znaczenie terminów: <i>determinizm geograficzny</i>, <i>nihilizm geograficzny</i>, <i>racjonalizm geograficzny</i>, <i>rozwoj zrównoważony</i>, • wyjaśnia zasadę zrównoważonego rozwoju, • podaje przykłady ze swojego otoczenia (w skali lokalnej lub regionalnej) świadczące o stosowaniu zasady zrównoważonego rozwoju, • potrafi we własnym życiu zastosować się do reguł uwzględniających zasadę zrównoważonego rozwoju, • podaje przykłady geograficznego uwarunkowania stanu zdrowotnego ludności, • wyjaśnia zagrożenia związane z chorobami cywilizacyjnymi, • rozumie znaczenie i podaje przykłady międzynarodowej i regionalnej współpracy w zakresie ochrony środowiska.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
<p style="text-align: center;">Działalność gospodarza człowieka a środowisko przyrodnicze</p>		<p>kierunek rozwoju współczesnego świata.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zebranie materiałów badawczych (z dowolnych źródeł informacji) do przeprowadzenia analizy zależności pomiędzy stanem środowiska naturalnego a stanem zdrowotnym jego mieszkańców. • Interpretacja treści map tematycznych i innych materiałów źródłowych w celu zlokalizowania obszarów (krajów, regionów) o największym stopniu zagrożenia dla stanu zdrowia ludności, w związku np. z brakiem dostępu do wody pitnej, występowaniem endemicznych ognisk chorób zakaźnych, skażeniem i zanieczyszczeniem środowiska. • Zaproponowanie przez uczniów możliwych sposobów ograniczenia problemów związanych z zagrożeniami dla zdrowia ludzi („burza mózgów”, ustalenie – drogą rankingu, listy potencjalnie najefektywniejszych działań). • Wyjaśnienie znaczenia terminu <i>choroby cywilizacyjne</i>. • Wyszukanie w dowolnych materiałach źródłowych konkretnych przykładów międzynarodowej i regionalnej współpracy w zakresie ochrony środowiska. 	
<p style="text-align: center;">Problemy współczesnego świata</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poznanie głównych tendencji współcześnie zachodzących przemian społecznych, gospodarczych i politycznych. • Ocena różnicowania poziomu życia w różnych regionach (państwach) Ziemi na podstawie wybranych wskaźników. • Poznanie przyczyn i możliwych skutków istniejących regionalnych dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz w jakości życia mieszkańców różnych państw. • Poznanie przyczyn wybranych konfliktów społeczno-ekonomicznych świata: wojny, kon- 	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza wybranych przykładów zmian społecznych, gospodarczych i politycznych; próba uogólnienia zaobserwowanych tendencji. • Analiza wybranych wskaźników i mierników rozwoju społeczno-gospodarczego i jakości życia, w tym: wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca, dochód narodowy, struktura zatrudnienia w głównych działach gospodarki, przeciętna długość życia, wskaźnik alfabetyzacji, wskaźnik zgonów niemowląt itd. w różnych, wskazanych przez nauczyciela, państwach. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • analizuje wybrane wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego państw; formułuje wnioski, • gromadzi i selekcjonuje materiały źródłowe na temat problemów współczesnego świata, • zna rejony i określa przyczyny wybranych konfliktów społecznych o różnym podłożu, • w trakcie dyskusji potrafi określić i uzasadnić własne odczucia i swoją postawę wobec toczących się na świecie konfliktów oraz nega-

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Problemy współczesnego świata	<ul style="list-style-type: none"> • flikty, w tym zbrojne, na tle rasowym, narodowościowym i religijnym; zjawisko terroryzmu. • Uświadomienie skali globalnego konfliktu „Północ – Południe”. • Kształcenie postawy poszanowania prawa wszystkich ludzi do równości. • Poznanie zadań i działań podejmowanych przez wybrane organizacje międzynarodowe o charakterze politycznym, gospodarczym i kulturalnym, w tym ONZ; wskazanie roli organizacji humanitarnych i pozarządowych. • Podsumowanie i utrwalenie wiedzy o zagrożeniach społeczno-ekonomicznych współczesnego świata. • Utrwalenie i pogłębienie wiadomości na temat przyczyn i skutków procesów integracji i dezintegracji na przykładzie Europy. • Przedstawienie historii i aktualnego stanu integracji europejskiej. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wskazanie na mapie świata rejonów i próba określenia przyczyn niektórych konfliktów społeczno-ekonomicznych współczesnego świata, na podstawie artykułów prasowych oraz informacji z innych mediów. • Zorganizowanie forum dyskusyjnego (dyskusji konferencyjnej lub panelowej) poświęconego próbie oceny wybranych konfliktów społecznych świata: „Kto ma rację?” • Zorganizowanie happeningu pod hasłem: „Wszyscy ludzie są równi”. • Wyszukanie w dowolnych źródłach informacji (prasa, Internet, literatura wskazana przez nauczyciela) na temat przykładów międzynarodowej współpracy w zwalczaniu zjawiska terroryzmu. • Wykonanie posterów ilustrujących wybrane problemy społeczno-ekonomiczne współczesnego świata, z wykorzystaniem dotychczasowej wiedzy uczniów. • Zorganizowanie modelu obrad sesji ONZ na wybrany temat związany z największymi problemami współczesnego świata. • Gromadzenie informacji o wybranych organizacjach międzynarodowych (portfolio). • Opracowanie w grupach, z wykorzystaniem zgromadzonych wcześniej materiałów źródłowych, oraz przedstawienie pozostałym uczniom informacji o wybranych procesach integracji i dezintegracji na przykładzie kontynentu europejskiego: Unia Europejska, euroregiony, zjednoczenie Niemiec; rozpad ZSRR i Jugosławii, ruchy separatystyczne w Europie. • Przedstawienie na linii czasu historii integracji europejskiej od 1950 roku. 	<p>tywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych, w tym do zjawiska terroryzmu,</p> <ul style="list-style-type: none"> • w codziennym życiu wykazuje się postawą świadcząca o poszanowaniu prawa wszystkich ludzi do równości, • zna zadania i formy działalności wybranych organizacji międzynarodowych, • na przykładzie kontynentu europejskiego opisuje procesy integracyjne i dezintegracyjne oraz określa ich przyczyny.

Szczegółowe cele edukacyjne i zakładane osiągnięcia uczniów – część III

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
<p style="text-align: center;">Położenie Polski</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Doskonalenie umiejętności określania położenia punktów i obszarów na kuli ziemskiej. • Doskonalenie umiejętności korzystania z mapy fizycznej i map tematycznych w celu opisania położenia Polski: matematyczno-geograficznego, fizyczno-geograficznego, politycznego, komunikacyjnego oraz położenia naszego kraju na tle budowy geologicznej Europy. • Poznanie i zrozumienie przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych konsekwencji położenia Polski. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczenia w określaniu współrzędnych geograficznych punktów oraz rozciągłości geograficznej obszarów na mapie fizycznej świata i mapie fizycznej Polski. • Określanie współrzędnych geograficznych najdalej wysuniętych na N, S, W i E punktów oraz rozciągłości południkowej i równoleżnikowej Polski. • Analiza treści map tematycznych w celu opisanego położenia fizyczno-geograficznego Polski w Europie oraz położenia na tle wielkich struktur geologicznych Europy, położenia politycznego i komunikacyjnego. • Dyskusja na temat przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych konsekwencji położenia Polski. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi określić współrzędne geograficzne dowolnego punktu oraz rozciągłość południkową i równoleżnikową wybranego obszaru na kuli ziemskiej, • potrafi określić położenie matematyczno-geograficzne Polski oraz wynikające z niego konsekwencje, • potrafi korzystać z różnych map tematycznych oraz opisać na ich podstawie położenie Polski w Europie (fizyczno-geograficzne, polityczne, komunikacyjne oraz na tle wielkich struktur geologicznych Europy), • rozumie i potrafi wyjaśnić przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne konsekwencje położenia Polski.
<p style="text-align: center;">Budowa geologiczna i ukształtowanie powierzchni Polski</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poszerzenie i utrwalenie wiadomości na temat budowy geologicznej oraz najważniejszych wydarzeń w dziejach geologicznych Polski. • Zrozumienie związków między budową geologiczną a rzeźbą terenu oraz poznanie charakterystycznych cech ukształtowania powierzchni Polski. • Poszerzenie i utrwalenie wiadomości o głównych czynnikach i procesach rzeźbotwórczych zachodzących w trzeciorzędzie i czwartorzędzie na terytorium Polski. • Poznanie głównych rysów rzeźby powstałych w trzeciorzędzie i czwartorzędzie w Polsce. • Poznanie głównych typów i form występowania złóż mineralnych i ich związku z budową geologiczną. • Zrozumienie roli człowieka jako ważnego czynnika rzeźbotwórczego oraz uświadomienie uczniom konieczności racjo- 	<ul style="list-style-type: none"> • Czytanie i interpretacja map i przekrojów geologicznych oraz tabeli stratygraficznej w celu chronologicznego uporządkowania najważniejszych wydarzeń w dziejach geologicznych Polski. • Prezentacja filmu, przezroczy i ilustracji przedstawiających dzieje geologiczne Polski lub wycieczka do muzeum geologicznego. • Analiza blokdigramów, porównanie map: geologicznej i hipsometrycznej Polski, a także konstruowanie i interpretacja krzywej hipsograficznej Polski. • Charakterystyka głównych procesów rzeźbotwórczych zachodzących na terytorium Polski w trzeciorzędzie i czwartorzędzie na podstawie różnych źródeł informacji (film, ilustracje, blokdigramy, mapy geologiczne, mapy paleogeograficzne, mapy geomorfologiczne itp.). • Czytanie i interpretacja map paleogeograficznych i geomorfologicznych oraz ilustracji w celu poznania głównych rysów 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi omówić budowę geologiczną oraz najważniejsze wydarzenia w dziejach geologicznych Polski i ich chronologię, • rozumie i wyjaśnia wpływ budowy geologicznej na ukształtowanie powierzchni Polski, • zna charakterystyczne cechy ukształtowania powierzchni Polski, • potrafi wymienić główne czynniki i procesy rzeźbotwórcze zachodzące w trzeciorzędzie i czwartorzędzie na terytorium Polski oraz wyjaśnić ich wpływ na rzeźbę powierzchni Polski, • rozumie znaczenie terminu <i>złóża mineralne</i>, potrafi wymienić główne typy i formy występowania złóż mineralnych w Polsce oraz dostrzeżać związek między budową geologiczną a typem złóża, • czyta i interpretuje mapy i przekroje geologiczne oraz potrafi zinterpretować infor-

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Budowa geologiczna i ukształtowanie powierzchni Polski	<p>nalnego gospodarowania złożami surowców mineralnych.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kształcenie umiejętności czytania i analizowania map i przekrojów geologicznych oraz tabeli stratygraficznej. • Doskonalenie umiejętności rozpoznawania typowych skał i pospolitych minerałów występujących w Polsce. • Poznanie dziejów geologicznych własnego regionu. 	<p>rzeźby terenu Polski w trzeciorzędzie i czwartorzędzie.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza znaczenia terminu <i>złoże mineralne</i> na podstawie słownika pojęć geograficznych. • Opis wybranych typów złóż mineralnych i form ich występowania oraz wykazanie związków między budową geologiczną a typem złoża (na podstawie różnych źródeł informacji: słownika pojęć geograficznych, map i przekrojów geologicznych, map złóż surowców mineralnych itp.). • Ćwiczenia w rozpoznawaniu typowych okazów skał i minerałów, opisywanie charakterystycznych cech oraz określanie ich genezy. • Dyskusja na temat wpływu człowieka na ukształtowanie powierzchni Polski oraz gospodarowania złożami surowców mineralnych w aspekcie ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego. • Opisanie dziejów geologicznych własnego regionu na podstawie różnych źródeł informacji. • Wycieczka do pobliskiego kamieniołomu, żwirowni, glinianki lub naturalnego odsłonięcia w celu poznania dziejów geologicznych własnego regionu. 	<p>macje zawarte w blokdigramach oraz w tabeli stratygraficznej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje i opisuje typowe skały i pospolite minerały występujące w Polsce na podstawie okazów zgromadzonych w pracowni geograficznej, • zna dzieje geologiczne własnego regionu i potrafi powiązać je z dziejami geologicznymi Polski, • potrafi podać przykłady wpływu człowieka na ukształtowanie powierzchni Polski oraz rozumie konieczność racjonalnego gospodarowania złożami surowców mineralnych.
Zróżnicowanie warunków klimatycznych, wodnych, glebowych oraz świata roślinnego i zwierzęcego w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> • Poszerzenie i utrwalenie wiadomości na temat czynników klimatotwórczych oraz specyficznych cech klimatu Polski. • Poznanie zróżnicowania i specyficznych cech wód powierzchniowych oraz warunków występowania i właściwości wód podziemnych w Polsce. • Utrwalenie i poszerzenie wiadomości na temat typów gleb, ich rozmieszczenia w Polsce i przydatności rolniczej. • Poszerzenie i utrwalenie wiedzy na temat świata roślinnego i zwierzęcego w Polsce oraz jego zagrożeń. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wyjaśnienie wpływu czynników klimatotwórczych na klimat w Polsce na podstawie mapy fizycznej i mapy klimatycznej Europy. • Czytanie i interpretacja map klimatycznych, wykresów przebiegu temperatur powietrza i wielkości opadów w celu poznania specyficznych cech klimatu Polski. • Czytanie i interpretacja mapy fizycznej Polski i map hydrologicznych oraz wykresów i diagramów obrazujących cechy wód w celu scharakteryzowania wód powierzchniowych i wód podziemnych w Polsce. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna czynniki klimatotwórcze, potrafi wyjaśnić ich wpływ na klimat Polski i wykazać regionalne zróżnicowanie klimatu Polski, • potrafi podać specyficzne cechy wód powierzchniowych, wyjaśnić przyczyny ich zróżnicowania oraz omówić warunki występowania i właściwości wód podziemnych w Polsce, • zna podstawowe genetyczne typy gleb w Polsce oraz potrafi omówić ich rozmieszczenie i przydatność rolniczą,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
<p style="text-align: center;">Zróżnicowanie warunków klimatycznych, wodnych, glebowych oraz świata roślinnego i zwierzęcego w Polsce</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Doskonalenie umiejętności czytania i analizowania mapy fizycznej Polski, map tematycznych oraz wykresów i diagramów przedstawiających różne procesy i zjawiska klimatyczne, hydrologiczne i glebowe. • Zrozumienie wpływu człowieka na warunki klimatyczne i stosunki wodne w Polsce. • Zrozumienie znaczenia wody w gospodarce kraju oraz jej racjonalnego wykorzystania. Poznanie obszarów nadwyżek i niedoborów wody w Polsce. • Poznanie i zrozumienie przyczyn oraz skutków degradacji i zniszczenia gleb w Polsce. • Poznanie form ochrony przyrody w Polsce w świetle ochrony przyrody w krajach Unii Europejskiej. 	<ul style="list-style-type: none"> • Czytanie i interpretacja map glebowych oraz mapy użytkowania gruntów i struktury upraw w celu scharakteryzowania rozmieszczenia gleb w Polsce i ich przydatności rolniczej. • Czytanie i interpretacja map rozmieszczenia roślinności i zwierząt w Polsce w celu wykazania regionalnego zróżnicowania zbiorowisk roślinnych i świata zwierzęcego. • Wyjaśnienie wpływu człowieka na warunki klimatyczne, stosunki wodne oraz świat roślinny i zwierzęcy w Polsce, na podstawie filmu, przezroczy itp. • Analiza przyczyn niszczenia i degradacji gleb na wybranych przykładach. Dyskusja na temat sposobów rekultywacji i ochrony gleb w Polsce. • Dyskusja na temat znaczenia wody dla działalności człowieka. • Prezentacja obowiązujących w Polsce i w krajach Unii Europejskiej form ochrony przyrody – analiza porównawcza na podstawie informacji zawartych w podręczniku lub innym źródle wiedzy. • Wycieczka do obszaru prawnie chronionego (parku narodowego, rezerwatu przyrody itp.). 	<ul style="list-style-type: none"> • umie wyjaśnić klasyfikację bonitacyjną gleb w Polsce, • potrafi scharakteryzować zróżnicowanie świata roślinnego i zwierzęcego w Polsce oraz omówić jego zagrożenia, • czyta i interpretuje różne źródła informacji (mapę fizyczną Polski, mapy: glebowe, klimatyczne i hydrologiczne, wykresy, diagramy itp.) oraz wyciąga wnioski na ich podstawie, • rozumie i wyjaśnia na przykładach wpływ człowieka na klimat, wody oraz gleby w Polsce, • podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego wykorzystania wody w Polsce, • zna formy ochrony przyrody w Polsce oraz w krajach Unii Europejskiej i potrafi omówić podobieństwa oraz różnice w działaniach na rzecz ochrony przyrody w naszym kraju i w państwach Unii Europejskiej.
<p style="text-align: center;">Regionalizacja fizyczno-geograficzna Polski <i>Proponujemy realizację tego działu programu na podstawie podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne według J. Kondrackiego</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poznanie kryteriów regionalizacji fizyczno-geograficznej Polski. • Poznanie podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne oraz ich charakterystycznych cech. • Doskonalenie umiejętności czytania i analizowania mapy regionów fizyczno-geograficznych Polski. • Pogłębienie wiadomości o środowisku przyrodniczym własnego regionu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Omówienie kryteriów podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne na podstawie podręcznika lub innego źródła informacji. • Przedstawienie podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne na podstawie map. • Charakterystyka wybranych regionów fizyczno-geograficznych Polski na podstawie różnych źródeł informacji (ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu). • Wykazanie zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski na podstawie regionalizacji fizyczno-geograficznej. • Gromadzenie informacji o własnym regionie. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna kryteria podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne, • potrafi wymienić i pokazać na mapie główne regiony fizyczno-geograficzne Polski, • charakteryzuje wybrane regiony fizyczno-geograficzne Polski, • potrafi wykazać zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski na podstawie podziału kraju na regiony fizyczno-geograficzne, • potrafi scharakteryzować środowisko przyrodnicze własnego regionu.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Ludność Polski	<ul style="list-style-type: none"> • Przypomnienie historycznych zmian terytorium Polski oraz określenie ich przyczyn (ze szczególnym uwzględnieniem okresu powojennego). • Zrozumienie przyczyn zmian liczby ludności Polski w przeszłości oraz określenie współczesnych tendencji demograficznych i ich skutków. • Zrozumienie przyczyn oraz poznanie kierunków i skutków historycznych i współczesnych migracji ludności Polski. • Utrwalenie wiadomości o powojennych zmianach w podziale administracyjnym Polski; poznanie obecnych jednostek administracyjnych. • Poznanie rozmieszczenia ludności na terytorium kraju oraz określenie przyczyn i skutków nierównomiernej gęstości zaludnienia. • Poznanie współczesnych zmian zachodzących w sieci osadniczej Polski oraz zrozumienie przyczyn i skutków głównych procesów urbanizacyjnych. • Poznanie podstawowych struktur demograficznych Polski i ich porównanie z wybranymi krajami Europy. • Doskonalenie umiejętności analizowania wykresów i zestawień statystycznych oraz dokonywania prostych obliczeń. • Kształcenie umiejętności przedstawiania informacji demograficznych za pomocą metod kartograficznych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Czytanie i interpretacja map oraz wykresów i danych statystycznych obrazujących historyczne i współczesne stosunki demograficzne w Polsce na tle Europy i świata. • Ustalenie przyczyn i opracowanie schematycznej mapy najważniejszych historycznych i współczesnych migracji Polaków. • Czytanie map administracyjnych Polski z różnych lat i ich porównanie z obecnym podziałem terytorialno-administracyjnym kraju. • Czytanie i interpretacja mapy rozmieszczenia ludności Polski. Omówienie współczesnych procesów osadniczych i urbanizacyjnych w Polsce (ilustrowane filmem). Opracowanie mapy mentalnej prezentującej przyczyny i skutki wyludnienia się obszarów wiejskich. • Analiza wybranych struktur demograficznych Polski (wg płci i wieku, narodowościowa, wyznaniowa, zawodowa). • Obliczanie na podstawie danych z roczników statystycznych wybranych wartości i wskaźników demograficznych dla Polski lub wybranych jednostek administracyjnych kraju (przyrost rzeczywisty, wskaźnik przyrostu naturalnego, gęstość zaludnienia, saldo migracji) oraz konstruowanie wykresów demograficznych różnych typów. • Opracowanie charakterystyki demograficznej Polski na tle Europy. • Próba określenia prognozy demograficznej dla Polski na najbliższe lata, na podstawie znajomości aktualnej sytuacji i obserwowanych tendencji (dyskusja). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna i interpretuje podstawowe zmiany terytorialne, administracyjne i ludnościowe, jakie zachodziły w naszym kraju w XX w., • przedstawia (wyszukuje, oblicza) wybrane dane liczbowe obrazujące sytuację demograficzną Polski, • zna główne przyczyny, okresy i kierunki ruchów migracyjnych, • określa przyczyny zróżnicowania gęstości zaludnienia w Polsce, • charakteryzuje współczesne procesy osadnicze w Polsce, • omawia zróżnicowanie ludności w Polsce na podstawie analizy wybranych struktur demograficznych, • wykonuje obliczenia i konstruuje wykresy i diagramy obrazujące problemy ludnościowe, • rozumie skutki zachodzących zmian ludnościowych i potrafi ocenić ich wpływ na sytuację gospodarczą i społeczną kraju, • prognozuje przyszłe zmiany demograficzne (na podstawie analizy wykresów i danych statystycznych oraz wiadomości z różnych źródeł informacji), uzasadnia swoje wnioski.
Roľnictwo	<ul style="list-style-type: none"> • Poznanie przyrodniczych i pozapryrodniczych (społecznych, ekonomicznych, politycznych) warunków rozwoju roľnictwa w Polsce. • Uświadomienie historycznych uwarunkowań, które wpłynęły 	<ul style="list-style-type: none"> • Ocena przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych warunków rozwoju roľnictwa w Polsce (metodą analizy SWOT). • Analiza porównawcza map: glebowej, klimatycznej i mapy roľnictwa Polski (typy gospodar- 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia przyrodnicze i pozapryrodnicze, historyczne i współczesne czynniki mające wpływ na rozwój roľnictwa w Polsce i zachodzące w nim zmiany,

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Rolnictwo	<p>na obecny stan rolnictwa w Polsce i zmiany, jakie zachodziły w nim w ostatnich latach (w tym struktury własnościowej).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poznanie przestrzennych aspektów struktury rolnictwa w Polsce (rozміszczenie najważniejszych obszarów rolniczych oraz głównych działów produkcji rolnej – uprawy, hodowla). • Zrozumienie zależności pomiędzy poziomem rozwoju rolnictwa a innymi działami gospodarki (ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki żywnościowej). • Uświadczenie szans, zagrożeń i możliwych dróg rozwoju polskiego rolnictwa po przystąpieniu do Unii Europejskiej. • Pogłębienie wiedzy na temat roli lasów w gospodarce i ich znaczenia dla stanu środowiska naturalnego. • Poznanie przyrodniczych i pozaprzyrodniczych warunków wpływających na gospodarkę leśną. • Doskonalenie umiejętności analizowania i interpretowania danych statystycznych. • Doskonalenie umiejętności przetwarzania informacji (np. prawidłowego doboru typu diagramu dla przedstawienia określonych zjawisk; obliczania wybranych wskaźników ekonomicznych na podstawie danych statystycznych itd.). 	<p>ki rolnej, rozmieszczenie głównych upraw) w celu określenia zależności pomiędzy typem gospodarki rolnej a warunkami naturalnymi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie „sieci” powiązań pomiędzy środowiskiem naturalnym, rolnictwem oraz innymi działami gospodarki. • Przedstawianie wybranych informacji za pomocą metod graficznych (np. struktura użytkowania ziemi, struktura upraw, wielkość zbiorów i plonów), dla określonych skal przestrzennych i czasowych. • Zestawienie istotnych cech polskiego rolnictwa w postaci tabelarycznej lub posteru. • Porównanie stanu rolnictwa w Polsce i wybranych krajach UE i Europy Wschodniej na podstawie analizy wybranych wskaźników (np. przeciętna wielkość gospodarstw rolnych, plony ważniejszych ziemioplodów, wielkość produkcji rolnej, zatrudnienie w rolnictwie, udział sektora rolnego w tworzeniu PKB). Sformułowanie wniosków. • Wyszukanie w materiałach źródłowych (Internet, informatory wydawane przez ośrodki informacji europejskiej i in.) danych dotyczących polityki rolnej krajów UE. • Sformułowanie wniosków dotyczących stopnia dostosowania polskiego rolnictwa do standardów unijnych. • Gromadzenie aktualnych informacji z różnych źródeł (prasa codzienna i specjalistyczna, telewizja, inne media) na temat zmian zachodzących w polskim rolnictwie (portfolio). • Dyskusja na temat sytuacji polskiego rolnictwa po wejściu do UE (proponowane tematy: Czy rolnictwo ekologiczne może stać się polską specjalnością w Unii?; Polska w UE – rozkwit czy upadek polskiego rolnictwa?). 	<ul style="list-style-type: none"> • zna rozmieszczenie głównych upraw w Polsce, • rozumie zależności pomiędzy warunkami naturalnymi a rozmieszczeniem poszczególnych upraw i rejonów hodowli, • charakteryzuje rolnictwo w Polsce poprzez określenie jego istotnych cech, • wyjaśnia wpływ gospodarki rolnej na stan środowiska przyrodniczego, • podaje przykłady pozytywnych i negatywnych skutków restrukturyzacji polskiego rolnictwa, • krytycznie ocenia szanse (zagrożenia) rolnictwa związane z przystąpieniem Polski do UE, • rozumie wpływ lasów na stan środowiska przyrodniczego oraz docenia konieczność ich ochrony, • potrafi określić gospodarcze znaczenie zasobów leśnych, • potrafi przedstawić wybrane informacje za pomocą różnych metod graficznych, • potrafi wyszukiwać i selekcjonować zgromadzone informacje.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Rolnictwo		<ul style="list-style-type: none"> Ocena stanu zdrowotnego lasów w Polsce (na podstawie materiałów filmowych, zdjęć, map ekologicznych, danych statystycznych, obserwacji terenowych). Dyskusja na temat: Prywatyzacja lasów – szansa czy zagrożenie? – jako wstęp lub podsumowanie problematyki związanej z gospodarką leśną. 	
Przemysł	<ul style="list-style-type: none"> Utrwalenie i poszerzenie wiadomości o rozmieszczeniu głównych złóż mineralnych w Polsce, wielkości ich eksploatacji oraz znaczeniu gospodarczym. Poznanie najważniejszych czynników lokalizacji przemysłu w Polsce (przyrodniczych i pozaprzyrodniczych). Poznanie zmian, jakie zaszły w strukturze przemysłu w Polsce (po 1989 r.) oraz przyczyn i skutków restrukturyzacji przemysłu. Poznanie obecnego rozmieszczenia i struktury gałęziowej przemysłu, wielkości produkcji przemysłowej oraz dysproporcji poziomu uprzemysłowienia w różnych regionach Polski. Ocena potencjału gospodarczego Polski na tle krajów Europy (w tym krajów UE i państw – kandydatów do Unii). 	<ul style="list-style-type: none"> Analiza danych statystycznych dotyczących wielkości wydobycia oraz importu wybranych surowców mineralnych. Interpretacja map tematycznych i analiza materiałów źródłowych w celu określenia czynników lokalizacji przemysłu w Polsce (określonych gałęzi przemysłu, we wskazanych regionach lub w wybranych okręgach przemysłowych). Przedstawienie wybranych informacji dotyczących przemysłu w formie graficznej. Praca w grupach nad opracowaniem charakterystyki wybranych gałęzi przemysłu, uwzględniającej rozmieszczenie i wielkość produkcji przemysłowej, lokalizację największych zakładów, tendencje rozwojowe itd. (z wykorzystaniem dowolnych źródeł informacji); prezentacja wyników pracy grup. Określenie problemów wiążących się ze zmianami zachodzącymi w gospodarce polskiej oraz poszukiwanie sposobów na ich rozwiązanie („burza mózgów”). Analiza danych statystycznych pozwalających na ocenę potencjału gospodarczego Polski. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wymienia i rozpoznaje na okazach najważniejsze surowce mineralne, przedstawia na mapie gospodarczej Polski rozmieszczenie najważniejszych złóż surowcowych, ocenia zasobność surowcową kraju; wskazuje możliwości uzupełnienia niedoborów surowcowych, wymienia obecne i potencjalne źródła zaopatrzenia kraju w energię elektryczną, potrafi podać konkretne przykłady gospodarczego wykorzystania bogactw mineralnych (bezpośrednio lub w przemyśle przetwórczym), określa najważniejsze czynniki lokalizacji przemysłu w Polsce (na konkretnych przykładach), przedstawia i wyjaśnia przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przemysłu w Polsce, charakteryzuje zmiany, jakie zachodziły w strukturze gałęziowej przemysłu w Polsce w ostatnich latach, na bieżąco śledzi i analizuje informacje dotyczące sytuacji w polskim przemyśle oraz nowych inwestycji w tym zakresie.
Pozostałe działy gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> Zrozumienie znaczenia transportu jako czynnika zapewniającego prawidłowe funkcjonowanie gospodarki oraz jako czynnika lokalizacji przemysłu. 	<ul style="list-style-type: none"> Opisanie historycznych uwarunkowań, aktualnego stanu i zmian zachodzących w transporcie, na podstawie analizy map tematycznych i danych statystycznych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia na przykładach gospodarczą rolę transportu (zarówno kompleksową, jak i jego poszczególnych rodzajów),

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Pozostałe działy gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> • Poznanie i zrozumienie historycznych uwarunkowań nierównomiernego rozwoju sieci transportowej Polski. • Zrozumienie konieczności inwestowania w rozwój sieci transportowej i nowoczesnych środków transportu. • Zrozumienie potrzeby wprowadzania w Polsce najnowszych rozwiązań w dziedzinie łączności. • Rozumienie znaczenia międzynarodowej wymiany handlowej dla dynamiki rozwoju gospodarczego Polski. • Poznanie uwarunkowań, które zadecydowały o obecnej strukturze towarowej i geograficznej polskiego handlu zagranicznego. • Zrozumienie wpływu turystyki (rozwoju usług turystycznych) na aktywizację ekonomiczną niektórych obszarów. • Poznanie perspektyw rozwoju turystyki w Polsce. • Kształtowanie poczucia więzi z własnym regionem i jego dziedzictwem kulturowym na tle dziedzictwa narodowego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Podanie przykładów związków pomiędzy transportem a innymi działami gospodarki. • Omówienie znaczenia poszczególnych rodzajów transportu w Polsce (na podstawie analizy danych statystycznych). • Analiza położenia komunikacyjnego Polski w Europie; prześledzenie przebiegu międzynarodowych szlaków tranzytowych, drogowe, kolejowe i lotnicze połączenia między Polską a krajami sąsiednimi. • Przedstawienie w dyskusji wybranych problemów transportu w Polsce (np. rozbudowa sieci autostrad, poprawa stanu kolejnictwa, wykorzystanie położenia nadmorskiego i in.); zaproponowanie katalogu niezbędnych działań w celu ich rozwiązania. • Określenie zmian kierunków, głównych partnerów handlowych, struktury eksportu i importu, bilansu handlowego Polski na podstawie analizy danych statystycznych z różnych lat. • Ustalenie przyrodniczych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych uwarunkowań i następstw rozwoju turystyki w Polsce (mapa mentalna). • Utworzenie rankingu atrakcji turystycznych Polski / własnego regionu; wybór obiektów wartych wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. • Ocena walorów turystycznych wybranych regionów Polski (analiza SWOT). • Zaplanowanie wycieczki po własnym regionie – wykorzystanie dostępnych materiałów źródłowych (mapy turystyczne, przewodniki, informatory, literatura popularnonaukowa). • Nakręcenie filmu lub opracowanie albumu fotograficznego promującego własny region. • Zorganizowanie wycieczki krajoznawczo-turystycznej do innych regionów Polski. 	<ul style="list-style-type: none"> • ocenia poziom rozwoju sieci transportowej we własnym regionie, • podaje przykłady nowych inwestycji w zakresie komunikacji w Polsce (w tym w swoim regionie), • dostrzega szanse rozwoju wynikające z położenia Polski na skrzyżowaniu głównych szlaków tranzytowych Europy, • określa perspektywy rozwoju wybranych rodzajów transportu i łączności na podstawie różnych źródeł informacji, • przedstawia powiązania gospodarcze i handlowe Polski z innymi krajami, • rozumie i wyjaśnia na konkretnych przykładach związek między rozwojem turystyki a aktywizacją gospodarczą regionu, • przedstawia największe atrakcje turystyczne Polski, w tym obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, • charakteryzuje i ocenia walory turystyczne wybranych regionów Polski, • wymienia przykłady atrakcyjnych pod względem turystycznym obiektów i miejsc w regionach sąsiadujących z jego własnym miejscem zamieszkania; rozumie znaczenie różnorodności warunków kulturowych, w jakich żyją ludzie, • samodzielnie lub we współpracy z innymi podejmuje działania na rzecz zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego własnego regionu.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Działalność gospodarza człowieka a środowisko przyrodnicze	<ul style="list-style-type: none"> • Utrwalenie i podsumowanie wiedzy dotyczącej zależności pomiędzy działalnością gospodarczą człowieka a środowiskiem naturalnym. • Dostrzeganie zagrożeń ekologicznych, zarówno w skali krajowej, jak i lokalnej; przekonanie o konieczności ochrony środowiska naturalnego Polski. • Poznanie stanu środowiska naturalnego w rejonie szkoły (miejscowości, osiedla); wskazanie lokalnych zagrożeń. • Przekonanie uczniów o konieczności aktywnego uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej oraz podejmowania działań na rzecz poprawy warunków życia i ochrony naturalnego środowiska w miejscu zamieszkania. • Poznanie głównych założeń polityki ekologicznej państwa. • Zrozumienie konieczności współpracy międzynarodowej w zakresie rozwiązywania niektórych problemów ekologicznych, zwłaszcza związanych z transgranicznym przepływem zanieczyszczeń. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaplanowanie i przeprowadzenie ekologicznych badań terenowych w okolicy szkoły lub miejsca zamieszkania (praca indywidualna uczniów lub temat projektu międzyprzedmiotowego). • Przeprowadzenie w okolicy miejsca zamieszkania inwentaryzacji miejsc szczególnie zagrożonych niekorzystnym wpływem działalności ludzkiej (po wcześniejszym opracowaniu arkusza inwentaryzacyjnego). • Opracowanie wyników badań i przygotowanie materiałów do prezentacji, w postaci np. zestawień tabelarycznych i ich analizy, szkiców terenowych, fotografii, opisów, wywiadów itp. • Kameralne podsumowanie wyników badań; „burza mózgów” – jak można wpłynąć na poprawę stanu środowiska? • Sformułowanie wniosków, petycji do władz, listu otwartego, decyzji o samodzielnym podjęciu efektywnych działań zmierzających do zauważalnej poprawy stanu środowiska. • Bezpośrednia obserwacja zmian zachodzących w środowisku przyrodniczym na skutek gospodarczej działalności człowieka (wycieczka). • Gromadzenie materiałów do opracowania monografii gospodarczej własnego regionu, z wykorzystaniem możliwie różnorodnych źródeł informacji, w tym dostępnych programów typu GIS. • Wykorzystanie metody „róży diagnostycznej” do wszechstronnej analizy rozwoju własnego regionu/miejscowości, według kryteriów uzgodnionych w drodze swobodnej dyskusji. • Próba opracowania prognozy przypuszczalnych zmian, jakie będą zachodzić w środowisku lokalnym w ciągu najbliższych lat. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wykazuje znajomość zależności zachodzących w relacjach człowiek–środowisko, a zwłaszcza niekorzystnego wpływu działalności gospodarczej człowieka na środowisko przyrodnicze, • wskazuje konkretne zagrożenia środowiska geograficznego w swoim regionie, • planuje i przeprowadza badania terenowe oraz opracowuje i prezentuje ich wyniki, • samodzielnie, lub we współpracy z innymi, podejmuje konkretne działania zmierzające do poprawy stanu środowiska, • potrafi objaśnić, na czym polega strategia zrównoważonego rozwoju, • gromadzi materiały i na ich podstawie opracowuje monografię gospodarczą swojego regionu, • charakteryzuje lokalne/regionalne problemy środowiskowe, poszukuje ich przyczyn, określa konsekwencje i proponuje sposoby rozwiązania, • wymienia przykłady transgranicznych zagrożeń środowiska przyrodniczego, • określa formy i podaje konkretne przykłady międzynarodowej współpracy w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego; krytycznie ocenia skuteczność tych działań.

Dział programu	Szczegółowe cele edukacyjne	Proponowane sposoby osiągnięcia celów	Założone osiągnięcia ucznia
Współczesne problemy Polski	<ul style="list-style-type: none"> • Dostrzeżenie zmian zachodzących w świadomości ekologicznej mieszkańców Polski. • Doskonalenie umiejętności dokonywania pomiarów i prowadzenia obserwacji stanu środowiska naturalnego (monitoring środowiska). • Zrozumienie wpływu przemian zachodzących w Polsce po II wojnie światowej na obecną sytuację gospodarczą kraju (wykorzystanie wiadomości z historii). • Poznanie przebiegu negocjacji i aktualnego stanu procesów legislacyjnych na drodze dalszej integracji Polski ze strukturami europejskimi (UE). • Poznanie udziału, roli i zadań Polski w wybranych organizacjach międzynarodowych (świata i Europy). • Poznanie udziału Polski w ugrupowaniach o charakterze integracyjnym (w tym NATO, CEFTA, Grupa Wyszehradzka), ze szczególnym uwzględnieniem inicjatyw podejmowanych przez Polskę. • Wyjaśnienie przyszłego statusu Polski w strukturach Unii Europejskiej. 	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza dokumentów (ustaw, rozporządzeń i in.) dotyczących ochrony przyrody i polityki ekologicznej państwa. • Określenie problemów z zakresu ochrony i kształtowania środowiska geograficznego, dla których rozwiązanie niezbędna jest współpraca międzynarodowa/regionalna. • Ustalenie „milowych kamieni” na drodze powojennych przemian politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce (sporządzenie „linii czasu”). • Wyszukanie aktualnych informacji o zaawansowaniu procesów negocjacyjnych Polski z Unią Europejską. • Zgromadzenie i przedstawienie informacji o organizacjach pozarządowych działających na rzecz współpracy i integracji w Europie. • Wybór wskaźników ułatwiających obiektywne porównanie poziomu (jakości) życia i rozwoju społeczno-gospodarczego Polski z wybranymi krajami europejskimi. • Graficzne przetworzenie i analiza wybranych wskaźników. • Zaznaczenie na mapie zasięgu euroregionów działających na polskim pograniczu. • Charakterystyka zadań i opis zasad funkcjonowania wybranego euroregionu, z wykorzystaniem materiałów źródłowych (np. międzynarodowych dokumentów powołujących euroregion). • Zorganizowanie zagranicznej wymiany młodzieży lub wycieczki do miasta bliźniaczego/regionu współpracującego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wskazuje na mapie zasięg euroregionów istniejących na polskim pograniczu i omawia działania podejmowane w wybranych euroregionach (najbliższych miejsca zamieszkania), • określa zadania wybranych organizacji pozarządowych działających na rzecz współpracy europejskiej, • przedstawia przykłady konkretnych działań integrujących społeczności na szczeblu lokalnym lub regionalnym (w ramach współpracy miast bliźniaczych i regionów, wymiany młodzieżowej, kulturalnej itd.), • gromadzi informacje o regionach (miastach, wsiach), które podpisały z jego miejscowością umowę o współpracy, • zna aktualny stan negocjacji zmierzających do integracji Polski z UE oraz wewnętrznej reformy struktur unijnych.

5. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW

Analiza szczegółowych celów kształcenia jest punktem wyjścia do określenia warunków sprzyjających właściwej realizacji zadań stojących przed szkołą, nauczycielem i uczniem w zakresie edukacji geograficznej. Konsekwentna współpraca wymienionych podmiotów, biorących udział w procesie nauczania – uczenia się, powinna doprowadzić uczniów do założonych w programie osiągnięć.

Do zadań szkoły należy zapewnienie prawidłowej organizacji procesu dydaktycznego, w tym:

- Przydzielenie **wystarczającej liczby godzin dydaktycznych** w ramowym planie nauczania. Przy założeniu, że treści zawarte w programie w częściach I, II i III (patrz: *Rozdział 3* i *Rozdział 4*) będą realizowane odpowiednio w klasach I – III, autorzy sugerują następującą tygodniową liczbę godzin lekcyjnych:
 - wariant **A** (minimalny): kl. I – **1**, kl. II – **1**, kl. III – **1**
 - wariant **B** (pożądany): kl. I – **1**, kl. II – **2**, kl. III – **1**
 - wariant **C** (optymalny): kl. I – **1**, kl. II – **2**, kl. III – **2**

Zwiększony wymiar godzin pozostawi nauczycielowi odpowiedni margines swobody i czas na wprowadzenie treści fakultatywnych, utrwalanie wiadomości oraz kształcenie umiejętności uczniów. Umożliwi także stosowanie w czasie lekcji wielu efektywnych, choć czasochłonnych, metod i form pracy. Dlatego nawet przy realizacji treści programowych w zakresie podstawowym, warto starać się o dodatkową lekcję z puli godzin do dyspozycji dyrektora szkoły (wariant **B**). Dla klas realizujących podstawę programową w zakresie rozszerzonym, wariant **C** należy przyjąć jako minimalny.

- Zorganizowanie **pracowni geograficznej wyposażonej w niezbędny sprzęt, pomoce i urządzenia dydaktyczne** (patrz: *Załącznik do programu*). Dobra baza techniczna ułatwi realizację założenia, przyjętego w programie, czyli przeniesienia akcentów z aktywności nauczyciela na aktywność uczniów.
- Umożliwienie uczniom dostępu do **pracowni komputerowej** (w tym **Internetu**). Celowe byłoby także zainstalowanie przynajmniej jednego stanowiska komputerowego bezpośrednio w pracowni geograficznej z możliwością wyświetlania obrazu na dużym ekranie.
- Zapewnienie uczniom **możliwości korzystania z różnorodnych źródeł informacji geograficznej**, gromadzonych w bibliotece szkolnej lub pracowni geograficznej (w tym materiałów kartograficznych, roczników i innych opracowań statystycznych, literatury naukowej i popularnonaukowej, encyklopedii i słowników, filmów i edukacyjnych programów multimedialnych, Geograficznych Systemów Informacyjnych, materiałów prasowych i in.).
- Organizacja **zajęć terenowych i wycieczek przedmiotowych** – w sposób zapewniający nie tylko właściwą realizację założonych celów programowych, ale także pełne bezpieczeństwo uczestników.

Do zadań nauczyciela, dążącego do osiągnięcia celów założonych w programie, należy zwłaszcza:

- Stworzenie podczas zajęć atmosfery sprzyjającej efektywnej pracy i motywującej uczniów.** Zajęcia powinny wyzwalać w uczniach chęć pozytywnego działania, mobilizować do nauki i kształtować pożądane cechy osobowości. Należy zwrócić uwagę na rozwijanie postaw badawczych, samodzielności w dochodzeniu do wiedzy, skłaniać ich do poszukiwania własnych rozwiązań i formułowania krytycznych ocen. Określona przez nauczyciela strategia nauczania (cele, środki i metody zastosowane w procesie dydaktycznym) ma w efekcie doprowadzić do przyswojenia wiadomości i opanowania umiejętności merytorycznych, także do pogłębienia umiejętności formalnych – porównywania, analizowania, wnioskowania, interpretowania itd. Istotne jest przy tym, aby uczeń uzmysłowił sobie cele kształcenia. Brak takiej świadomości może wpłynąć na obniżenie poziomu motywacji – zamiast dążyć do osiągnięcia wytyczonych celów, uczeń będzie tylko w mechaniczny sposób przyswajał materiał nauczania.
- Zachęcanie uczniów do korzystania ze źródeł informacji geograficznej.** Absolwent szkoły ponadgimnazjalnej powinien umieć wykorzystywać materiały wskazane przez nauczyciela, ale także samodzielnie je wyszukiwać, selekcjonować, porządkować i krytycznie oceniać zawarte w nich informacje.

- **Indywidualizowanie pracy z uczniami** przez przydzielanie zadań o różnym stopniu trudności, stosowanie zróżnicowanych metod kształcenia, kierowanie samokształceniem oraz, w miarę rozpoznanych potrzeb, organizowanie dodatkowych zajęć. Indywidualizacja nauczania powinna objąć uczniów zainteresowanych geografią oraz tych, którzy mają trudności z opanowaniem podstawowych wiadomości i umiejętności.
- **Prowadzenie zajęć z wykorzystaniem możliwie szerokiego wachlarza metod nauczania i form organizacji pracy** na lekcji. Propozycje w tym zakresie przedstawiono w *Rozdziale 4 Programu*. Należy jednak podkreślić, że te same cele można osiągnąć różnymi drogami, a nauczyciel ma pełną swobodę ich wyboru. Zależać to będzie od oceny skuteczności poszczególnych metod, preferowanego stylu nauczania, zainteresowań i potrzeb zespołu uczniowskiego, wyposażenia pracowni oraz możliwości organizacyjnych. Autorzy programu sugerują jednak częste stosowanie różnych form pracy indywidualnej i grupowej, które z samego założenia angażują wszystkich uczniów. W pracy dydaktycznej częściej niż metody podające powinny być stosowane metody problemowe (samodzielnego dochodzenia do wiedzy) i praktyczne. Pobudzają one uczniów do twórczego myślenia i samodzielności. Szczególnie przydatne są tu wszelkie techniki dyskusji dydaktycznej, symulacje decyzyjne, ćwiczenia w rozumowaniu (myśleniu) geograficznym, obserwacje i pomiar, ćwiczenia techniczne i ćwiczenia terenowe oraz metoda projektu. Proponuje się także, aby wśród stawianych uczniom zadań, zarówno dydaktycznych, jak i sprawdzających, dominowały takie, które wiążą się z rozwiązywaniem problemów i praktycznym zastosowaniem zdobytej wiedzy. Zadania odtwórcze powinny być ograniczone do niezbędnego minimum.
- **Uzupełnienie lekcji zajęciami terenowymi**, prowadzonymi w najbliższej okolicy szkoły, jak i podczas dłuższej, nawet kilkudniowej wycieczki. Nie należy rezygnować z tej, tak specyficznej dla geografii, formy procesu nauczania – uczenia się. Tylko w ten sposób można zapewnić uczniom możliwość bezpośredniej obserwacji zjawisk i procesów, kształcenia niektórych umiejętności geograficznych (np. pomiarów) czy konfrontacji symbolicznych i wizualnych obrazów z ich rzeczywistymi odpowiednikami. Szczególnie godne polecenia są zajęcia prowadzone na ścieżkach naukowo-dydaktycznych, w ośrodkach edukacji ekologicznej, w pracowniach badawczych w parkach narodowych oraz w instytutach naukowych. Na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej zaplanowanie i przeprowadzenie geograficznych badań terenowych może także stanowić samodzielną pracę badawczą ucznia.
- **Współpraca z innymi nauczycielami w zakresie realizacji ścieżek edukacyjnych** w celu skorelowania podejmowanych zadań i eliminacji powtarzających się treści programowych. Niezbędne wydają się zwłaszcza uzgodnienia z nauczycielami historii i wiedzy o społeczeństwie (edukacja europejska i edukacja regionalna) oraz biologii (edukacja ekologiczna).
- **Prowadzenie ewaluacji osiągnięć uczniów** w sposób celowy, planowy i systematyczny. Jej efektem powinna być nie tylko ocena stopnia realizacji osiągnięć, ale i pomoc w bieżącym korygowaniu przyjętej strategii nauczania. Prawidłowa ewaluacja pozwoli także nauczycielowi na modyfikację programu w celu dostosowania go do potrzeb i możliwości klasy, szkoły i środowiska lokalnego.

Działania dydaktyczne szkoły i nauczyciela nie mogą być nastawione wyłącznie na przekazywanie uczniom wiadomości. Znacznie istotniejsze jest **stworzenie takich warunków, w których uczeń będzie mógł świadomie uczestniczyć w „konstruowaniu” swojej wiedzy**. Oznacza to jednocześnie, że nie powinien on być tylko biernym odbiorcą informacji. Szeroko rozumiana wartość budowanego systemu wiedzy ucznia będzie w dużym stopniu zależała od jego aktywności. Pod tym pojęciem kryje się nie tylko aktywny udział w prowadzonych przez nauczyciela zajęciach, ale także stawianie pytań, formułowanie problemów, poszukiwanie rozwiązań i odpowiedzi. Ważnym elementem tego procesu są umiejętności i system wartości kształtowany w efekcie **uczestnictwa uczniów w różnych formach edukacji i aktywności pozalekcyjnej** (np. konkursy i olimpiady przedmiotowe, wiedzy o regionie, ekologiczne, turystyczno-krajoznawcze, otwarte wykłady, prelekcje, seminaria, sesje popularnonaukowe, warsztaty geograficzne) organizowanych przez szkołę lub instytucje i organizacje pozaszkolne:

- wyższe uczelnie, towarzystwa naukowe, muzea,
- koła geograficzne i ekologiczne, kluby krajoznawczo-turystyczne, Kluby Europejskie, kluby dyskusyjne,
- stowarzyszenia i organizacje turystyczne i krajoznawcze, stowarzyszenia regionalne,
- organizacje pozarządowe i fundacje zajmujące się działalnością proekologiczną,
- młodzieżowe struktury samorządowe,
- europejskie programy młodzieżowe (np. Socrates-Comenius).

6. OCENA I POMIAR OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

6.1. Zakładane osiągnięcia uczniów

Zakładane osiągnięcia uczniów przedstawione w *Rozdziale 4* uwzględniają sformułowania zawarte w podstawie programowej i wymagania stawiane przed uczniem przystępującym do egzaminu maturalnego z geografii.

W *Podstawie programowej* określono osiągnięcia ucznia, które powinny być efektem nauczania geografii na IV etapie kształcenia **w zakresie podstawowym**:

- posługiwanie się ze zrozumieniem terminologią geograficzną,
- rozszerzenie wiedzy z zakresu funkcjonowania systemu człowiek–środowisko ze szczególnym uwzględnieniem aspektów przestrzennych,
- korzystanie z różnorodnych źródeł informacji geograficznej: map, planów, roczników statystycznych, zdjęć, profili, przekrojów, rysunków, czasopism, przewodników, literatury popularnonaukowej, Internetu, GIS-u i innych,
- selekcjonowanie, porządkowanie, analizowanie i interpretowanie informacji o stanie i zmianach środowiska geograficznego oraz sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej,
- prezentowanie wyników analiz geograficznych różnymi metodami graficznymi (w tym kartograficznymi) i statystycznymi,
- dostrzeganie i analizowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego oraz działalnością człowieka w skali globalnej, regionalnej i lokalnej,
- prognozowanie (na zasadzie ekstrapolacji istniejących tendencji) stanu środowiska poszczególnych obszarów (z uwzględnieniem interakcji Ziemia–człowiek).

W zakresie rozszerzonym zakładane osiągnięcia uczniów są następujące:

- pogłębienie i usystematyzowanie wiedzy geograficznej w zakresie wymienionych treści nauczania podstawy programowej umożliwiającym przystąpienie do egzaminu maturalnego z geografii i podjęcie studiów wyższych,
- aktywne poszukiwanie informacji i sprawne korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej,
- formułowanie pytań, hipotez, problemów geograficznych,
- planowanie i przeprowadzanie geograficznych badań terenowych i kameralnych,
- opracowywanie i przetwarzanie zebranego materiału z badań i pomiarów geograficznych,
- prezentowanie wyników pracy badawczej,
- wykorzystywanie wiedzy geograficznej do:
 - analizowania i charakteryzowania w różnych skalach przestrzennych zróżnicowania środowiska przyrodniczego i poszczególnych rodzajów działalności człowieka,
 - wyjaśniania przyczyn i konsekwencji procesów i zjawisk geograficznych oraz ich zróżnicowania,
 - wyrażania opinii i uzasadniania punktu widzenia wobec różnych kwestii społecznych, gospodarczych i środowiskowych,
 - konstruowania schematów (modeli) obrazujących różne typy związków między zjawiskami: przyrodniczymi, ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi.

Poziom wiedzy geograficznej osiągnięty przez ucznia po trzyletniej nauce geografii w zakresie rozszerzonym ma umożliwić mu przystąpienie do egzaminu maturalnego. Podstawą konstruowania zadań

maturalnych są opracowane przez Centralną Komisję Egzaminacyjną **standardy egzaminacyjne**, zgodnie z którymi uczeń powinien:

- wykazać się znajomością faktów, pojęć, zależności, prawidłowości i teorii niezbędnych do zrozumienia i przedstawienia zdarzeń, zjawisk i procesów w zakresie: geografii fizycznej, geografii społeczno-ekonomicznej oraz kształtowania środowiska geograficznego,
- korzystać z różnych źródeł informacji w celu: odczytywania, interpretowania i przetwarzania informacji zapisanych w postaci mapy, tekstu, tabel, wykresów, fotografii, modeli i schematów; budowania prostych modeli funkcjonowania człowieka w środowisku geograficznym; uogólniania treści geograficznych; rozwiązywania zadań badających opanowanie umiejętności zastosowania wiadomości geograficznych w życiu codziennym,
- wyjaśniać i oceniać przebieg i konsekwencje zjawisk i procesów przyrodniczych, ekonomicznych, politycznych i kulturowych,
- dostrzegać i rozwiązywać problemy istniejące w środowisku geograficznym w różnych skalach przestrzennych (od lokalnej do globalnej) i czasowych; wykorzystywać swoją wiedzę, przeżycia i doświadczenia – także z innych dziedzin.

6.2. Metody pomiaru i oceny osiągnięć uczniów

Kontrola i ocena osiągnięć uczniów spełnia w procesie dydaktycznym kilka funkcji. Najważniejszą z nich jest **dostarczenie informacji o stopniu osiągnięcia celów edukacyjnych**. Taka informacja umożliwia uczniowi określenie poziomu swoich wiadomości i umiejętności oraz uświadomienie ewentualnych braków. Będzie to jednak możliwe tylko wtedy, gdy uczeń wcześniej znał normy, do których może porównać swoje osiągnięcia. Dlatego istotne jest, aby kontrola wyników nauczania była poprzedzona przedstawieniem uczniom konkretnych wymagań wynikających z określonych celów. Wyniki kontroli są także informacją dla nauczyciela, dotyczącą skuteczności przyjętej przez niego strategii nauczania. Ich analiza pozwoli ustalić przyczyny ewentualnych niepowodzeń dydaktycznych oraz zaplanować działania zmierzające do ich usunięcia.

Kontrola i ocena mogą też mieć funkcję motywacyjną i dydaktyczną. Należy jednak podkreślić, że nie jest właściwą sytuacją, w której obawa przed negatywną oceną jest jedyną motywacją ucznia do nauki. Funkcja dydaktyczna polega na stworzeniu okazji do powtórzenia i utrwalenia materiału. To, czy pomiar osiągnięć uczniów spełni wymienione wyżej funkcje, zależy w dużym stopniu od nauczyciela, który trafnie wybierze metody kontroli, stworzy właściwą atmosferę oraz zadba o obiektywność i rzetelność oceny.

Zasady oceniania są szeroko opisane w literaturze dydaktycznej. W każdej szkole istnieje ponadto wewnątrzszkolny system oceniania uwzględniający rozporządzenia ministerialne w tym zakresie. Uczniowie na początku roku szkolnego powinni zostać poinformowani o wymaganiach, które muszą spełnić, aby uzyskać poszczególne oceny. **Nauczyciel ma obowiązek opracować szczegółowe kryteria oceniania ze swojego przedmiotu**, bez względu na przyjęty w szkole system oceniania (np. punktowy, procentowy, za pomocą stopni szkolnych). Uczeń powinien także wiedzieć, za co i w jaki sposób będzie oceniany.

W praktyce szkolnej najczęściej stosowana jest **kontrola bieżąca i okresowa**. Pierwsza polega na systematycznej weryfikacji przebiegu procesu kształcenia, w trakcie realizacji materiału. Druga to podsumowanie całościowych osiągnięć ucznia w zakresie opanowania wymaganych treści programowych. Autorzy programu sugerują przeprowadzenie na początku pierwszej klasy **kontroli wstępnej**. Pozwoli ona na określenie wyjściowego stanu wiadomości i umiejętności uczniów. Jest to istotne ze względu na występujące w programie nauczania geografii elementy spiralnego układu treści. Z wieloma zagadnieniami uczniowie już się wcześniej zetknęli. Z kolei możliwość korzystania przez nauczycieli gimnazjów z wielu programów nauczania powoduje, że uczniowie mogli w różnym stopniu opanować te same wiadomości i umiejętności. Kontrola wstępna umożliwi ustalenie, na jakie zagadnienia należy zwrócić najbardziej uwagę i pozwoli na ewentualną modyfikację programu geografii w szkole ponadgimnazjalnej. Porównanie wyników sprawdzianu „na wejściu” i przeprowadzonego pod koniec szkoły, ułatwi nauczycielowi precyzyjne określenie przyrostu wiedzy u uczniów i ewaluację przyjętej strategii nauczania.

Przed podjęciem przez nauczyciela decyzji dotyczących **metod pomiaru i oceny osiągnięć ucznia**, autorzy programu proponują rozważenie następujących uwag:

- w programie położono **nacisk na realizację celów należących do wyższych kategorii taksonomicznych**; jeżeli w tej sytuacji sprawdzanie wyników nauczania zostanie ograniczone do kontroli podstawowych wiadomości, to uczeń może błędnie ocenić ich wagę, uznając je za najistotniejsze;
- **ocenie uczniów nie może dotyczyć wyłącznie sfery poznawczej**; zadania i polecenia powinny być tak skonstruowane, aby umożliwiały **sprawdzenie umiejętności i zastosowanie zdobytej wiedzy**;
- sprawdzian stopnia opanowania i zastosowania umiejętności praktycznych można przeprowadzić zarówno w warunkach klasowych (np. praca z mapą, rocznikiem statystycznym, okazami naturalnymi), jak i podczas zajęć terenowych (np. orientacja w terenie, czytanie map i planów, analiza odkrywki geologicznej); wskazane jest, aby uczeń mógł przy tym korzystać z różnych pomocy dydaktycznych;
- mapy, atlasy i inne materiały kartograficzne, jako szczególnie istotne źródło wiedzy geograficznej, powinny być, w większości przypadków, dostępne dla ucznia podczas sprawdzania jego wiadomości i umiejętności; zaleca się wykorzystywanie różnorodnych form i metod pomiaru osiągnięć uczniów (ustnych, pisemnych i praktycznych; indywidualnych i zbiorowych); należy przy tym pamiętać, że zbyt częste posługiwanie się testami standaryzowanymi, z pominięciem innych metod, może przyczynić się do obniżenia u uczniów umiejętności stosowania wiadomości w sytuacjach problemowych;
- obserwowanie ucznia w warunkach pozalekcyjnych i pozaszkolnych, na przykład podczas zajęć terenowych, umożliwi pośrednio **ocenę stopnia realizacji celów wychowania**, należących do sfery przekonań (postaw);
- w tym samym celu można wykorzystać tzw. testy sytuacyjne, które wymagają od ucznia prezentacji własnych sądów, oceny zachowań, dokonania wartościowania, np. po obejrzeniu filmu czy po przeczytaniu tekstu, pokazującego symulowaną lub rzeczywistą sytuację.

7. MOŻLIWOŚCI MODYFIKACJI PROGRAMU

W szkołach ponadgimnazjalnych kształcenie ogólne odbywa się na następujących poziomach:

- w **liceach ogólnokształcących** – kształcenie w **zakresie podstawowym** + kształcenie w **zakresie rozszerzonym**;
- w **liceach profilowanych** i **technikach** – kształcenie w **zakresie podstawowym**.

Niniejszy **program uwzględnia cele, treści i osiągnięcia uczniów z obydwu poziomów kształcenia**. Nauczyciele liceów profilowanych i techników będą jednak mieli przeważnie do dyspozycji tylko 3 godziny tygodniowo w całym okresie kształcenia. Taki wymiar godzinowy pozwala zrealizować cele prezentowanego programu, może jednak z konieczności prowadzić do zawężenia niektórych treści nauczania oraz niewystarczającej ilości czasu na utrwalanie wiadomości i umiejętności. Z tego względu celowe wydaje się dokonanie w programie modyfikacji, które umożliwią pogłębienie znajomości najistotniejszych zagadnień i trwałe opanowanie koniecznych umiejętności.

Przy **modyfikacji programu na potrzeby liceum profilowanego i technikum** autorzy proponują uwzględnić następujące założenia:

- **Ograniczyć zakres treści o charakterze teoretycznym i naukowym** na korzyść zagadnień ułatwiających uczniom zrozumienie złożonego charakteru procesów zachodzących we współczesnym świecie.
- **Wybrać przede wszystkim takie treści, które wiążą się z praktycznym znaczeniem wiedzy geograficznej.**
- Przy doborze treści kształcenia **stosować w dużym stopniu kryterium egzemplaryzmu**, czyli wyjaśniać ogólne pojęcia i prawidłowości, posługując się typowymi przykładami.
- Zagadnienia, które w programie pojawiają się kilkakrotnie (w różnych częściach), **ograniczyć do jednorazowego omówienia**. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że podstawa programowa w części dotyczącej kształcenia w zakresie podstawowym zaleca, w każdym aspekcie, **szczegółne potraktowanie Polski**. Wiele problemów ogólnych można więc omawiać na przykładzie naszego kraju, podając dla porównania lub uzupełnienia informacje dotyczące innych regionów. Przy takim podejściu można się zastanowić nad przesunięciem pewnej liczby godzin przeznaczonych na realizację programu z części I (geografia fizyczna) do części III (geografia Polski).
- W miarę możliwości szeroko potraktować **treści związane z profilem kształcenia danej klasy lub szkoły**. Położyć szczególny nacisk na **kształcenie umiejętności formalnych**, przydatnych bez względu na obraną przez ucznia dalszą drogę kształcenia.

Należy jednak pamiętać, że uczniowie liceów profilowanych i techników, którzy zdecydują się na zdawanie egzaminu maturalnego z geografii, muszą mieć możliwość realizacji proponowanego programu w pełnym zakresie. Z konieczności będzie to wymagało od nich dużej samodzielności w dochodzeniu do wiedzy. Uczeń ma jednak prawo oczekiwać pomocy od nauczyciela, który powinien kierować jego samokształceniem poprzez np. wskazywanie dodatkowych źródeł informacji, indywidualne konsultacje czy okresową kontrolę osiągnięć.

Program może wymagać drobnej korekty w przypadku podjęcia w szkole decyzji o innym niż wskazany w *Podrozdziale 1.2* modelu realizacji ścieżek edukacyjnych, na przykład pełnej lub częściowej realizacji w postaci odrębnych zajęć lub interdyscyplinarnych projektów edukacyjnych. Konstrukcja programu (w *Rozdziale 3*) ułatwi w takiej sytuacji wyodrębnienie treści ścieżek. Trzeba jednak podkreślić, że część zagadnień, zwłaszcza z zakresu edukacji europejskiej i ekologicznej, znajduje się także wśród treści przewidzianych do obowiązkowej realizacji w podstawie programowej dla przedmiotu *Geografia*.

Modyfikacja programu, co zostało zasygnalizowane wcześniej, będzie także konieczna, aby dostosować go do poziomu dydaktycznego klasy i potrzeb uczniów. W indywidualnych przypadkach czynnikiem wymuszającym zmiany może się również okazać niewystarczająca baza techniczna lub możliwości organizacyjne szkoły.

ZAŁĄCZNIKI

WYPOSAŻENIE PRACOWNI GEOGRAFICZNEJ

Pomoce dydaktyczne:

- okazy naturalne: **typowe minerały i skały**; skala twardości Mohsa; **wybrane skamieniałości**; typowe surowce mineralne; **przestrzenne profile glebowe**;
- modele: **globusy – fizyczny**, polityczny, indukcyjny, podświetlany; przystawki i pierścienie do globusów; tellurium; **rzutnik kartograficzny**; modele struktur fałdowych i zrębowych;
- obrazy realistyczne, schematyczne i symboliczne: **fotografie** (w tym przezrocza), **rysunki** (w tym **foliogramy** i fazogramy); **filmy**; **wideokasety**; **poglądowe plansze dydaktyczne** (różnej treści, w tym wykresy); **plany** (różnej treści i w różnych skalach); **mapy topograficzne** (w tym **mapa okolicy szkoły**); **mapy ścienne**; mapy turystyczne; **atlasy geograficzne**; mapy konturowe i indukcyjne;
- środki dydaktyczne pisane: **szkolne podręczniki geografii**; zeszyty przedmiotowe i zeszyty zadań (ćwiczeń); **słowniki geograficzne**; **roczniki i inne opracowania statystyczne**; geograficzne lektury uzupełniające;
- multimedia: **komputerowe programy edukacyjne**; **programy typu GIS** (Geograficzne Systemy Informacyjne); Internet.

Przyrządy pomiarowe i narzędzia:

- gnomon; zegar słoneczny; **kompasy lub busole**; tyczki geodezyjne; **taśma miernicza**; niwelator szkolny; łąta niwelacyjna; przyrządy meteorologiczne – **termometr**, **barometr**, higrometr, deszczomierz, wiatromierz; kwasomierz glebowy; **młotki geologiczne**; **łopatki**.

Urządzenia dydaktyczne (techniczne środki nauczania):

- wizualne: **tablica ścienna**; tablica magnetyczna; **ekran**; **grafoskop**; **epidiaskop** (lub diaskop i episkop); **lupy**; lornetki; aparat fotograficzny; kamera filmowa;
- audytywne i audiowizualne: magnetofon; dyktafon; projektor filmowy; **telewizor**; **magnetowid**;
- automatyzujące nauczanie: **komputer**; kserograf; skaner; rzutnik multimedialny.

Uwagi:

- środki dydaktyczne wyróżnione **pogrubionym drukiem** stanowią minimum niezbędne do prawidłowej realizacji celów programowych;
- do przeprowadzenia zajęć konieczne będą także różnorodne materiały papiernicze i piśmiennicze;
- nauczyciel może przygotować we własnym zakresie inne środki wspomagające osiągnięcie założonych celów, np.: ankiety, kwestionariusze, porównawcze zestawienia danych statystycznych, modele współzależności i związków zachodzących w środowisku przyrodniczym, kaset wideo z nagraniem edukacyjnymi programami telewizyjnymi itp.;
- materiały przygotowane samodzielnie przez uczniów – na przykład opracowania tekstowe, postery, plansze, rysunki, zdjęcia, albumy, filmy, modele itd. – mogą być wykorzystywane jako pomoce dydaktyczne w kolejnych latach.

Więcej informacji o możliwościach modyfikacji programu, proponowanych procedurach osiągania celów, kryteriach oceny i metodach badania osiągnięć uczniów, wraz z przykładowymi scenariuszami zajęć, zostanie zamieszczonych w poradniku metodycznym. W pakiecie stanowiącym dydaktyczną obudowę niniejszego programu, znajdzie się także komplet podręczników i zeszyty zadań skorelowane z *Atlasem do liceum* Polskiego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych S.A.

Opracowanie

Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. E. Romera S.A.

Redaktor Naczelna

Beata Konopska

Redakcja i opracowanie komputerowe

Cezary Mazur, Anna Skórkowska-Szopa, Dorota Kaczmarek

Korekta

Stanisława Trela